

VLADIMIR ARDALIĆ O SEBI I DRUGIMA – DRUGI I ARDALIĆ

Sažetak: *Jedan od najobjavljivanijih suradnika Zbornika za narodni život i običaje Južnih Slavena, samouki i nadareni Bukovčanin Vladimir Ardalić, bio je sociokulturno i jedan od najvećih marginalaca među suradnicima časopisa. Njegova formalna izobrazba bila je ograničena na tri razreda pučke škole, ali su njegova znanja, kulturna memorija i ponajviše imaginacija, stečeni u kući strica Jakova, paroha u Đevrskama te u društvu njegove kćeri Ljubice, oslobodili u nadarenome Vladimiru kreativne energije koje su se mogle materijalizirati u velikim etnografskim i arheološkim projektima, s jedne strane Zbornika za narodni život i običaje Južnih Slavena Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, bolje rečeno dra Antuna Radića i, s druge strane, fra Luje Maruna i njegova Hrvatskoga starinarskog društva. Neovisno o drugim kontekstima, ta je suradnja u najplodnijim godinama Ardalića i politički orijentirala. Bio je u oba slučaja jedan od rjeđih, ako ne i rijetkih suradnika „pravoslavnih Hrvata“, koji je, k tome, u svojim uvjerenjima i ponašanjima znao biti krajnje ambivalentan. Antun Radić i Dragutin Boranić su svaki na svoj način poticali Ardalićevo stvaralaštvo, a, istovremeno, očito nisu umijevali pronaći primjeren način komunikacije s čovjekom s kojim suradnja nije mogla biti jednostavna i svedena na neobvezujuće građanske konvencije. Ardalićevo iskustvo upućuje i na dublje kulturološke kontroverze u radu akademijina Odbora za narodni život i običaje, koji je elitni kulturni projekt „otkrića naroda“ htio raditi oslanjajući se na talentirane „obične“ ljude, a previđajući da je za njegovo uspješno realiziranje bila nužna i primjerena kultura komunikacije. Činjenica da je Vladimir Ardalić godinama, sve do 1913. godine, bio i jedan od najbližih i najuspješnijih suradnika fra Luje Maruna u Hrvatskome starinarskom društvu, Ardalića čini istraživački još intrigantnijim, u ovom slučaju tim više što je fra Lujo Marun i sam bio prije svega ingeniozni priučeni arheolog, sa svim prednostima i manjkavostima takva statusa u vrijeme kada je hrvatska rednjojvekovna arheologija bila na svojim počecima, ali i u vrijeme kada je profesionalna arheologija u Europi pa i na tlu Hrvatske bila dosegla zavidnu razinu razvoja. U ovom je slučaju također bila riječ o elitnom nacionalnom projektu, ali istovremeno i projektu u kojem je bilo dovoljno prostora za kreativne amatere, za svim dobrim i lošim implikacijama takve situacije.*

Ključne riječi: *Vladimir Ardalić i Antun Radić, Dragutin Boranić, fra Lujo Marun, hrvatska etnologija i hrvatska arheologija, pravoslavni Hrvati, Srbi u Dalmaciji, 19. i 20. stoljeće*

Moderna hrvatska i srpska kultura tek dijelom je djelo pripadnika sociokulturnih elita s obje strane u 19. i 20. stoljeću. Ono što one danas jesu (ili nisu) nerazlučivo je od kulturnih nastojanja i pregnuća pripadnika nižih srednjih slojeva, od učitelja i svećenika, raznovrsnih mjesnih i pokrajinskih posvećenika nacionalnim realnostima i utopijama. Pored spomenutih, u novije je vrijeme sve više istraživačkog interesa za samonikle i samouke pojedince, koji su prije svega svojom osobnom bistrinom, snagom stvaralačkih poriva, umjećem općenja s okolinom te stjecajem obiteljskih i mjesnih prilika u kompleksnim naciokulturnim konstelacijama („začarani krugovi identiteta“!) uspijevali postati prepoznatljivima i potrebnima u realizaciji nacionalnih „megaprojekata“, ostajući, ipak, „marginalci“. Među posljednjima se u posljednje vrijeme istraživačkim interesom koji potiče izdvaja Vladimir Ardalić (Đevrske, 9. XI. 1857. – Đevrske, 25. XI. 1920.).¹ Među leksikografskim obavijestima s njime u vezi pretežu one koje se odnose na suradnju sa *Zbornikom za narodni život i običaje Južnih Slavena* Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu.² Kakva je ta suradnja bila jednostrano svjedoče nedavno objavljena sačuvana Ardalićeva pisma dr. Antunu Radiću i dr. Dragutinu Boraniću.³ Međutim, nedavno obnovljeni kritički interes za fra Luju Maruna i njegove doprinose razvitku hrvatske arheologije, omogućio je da se stekne puniji uvid u impresivne suradničke doprinose Vladimira Ardalića. U tome je odlučujući učinak imalo tiskanje *Starinarskih dnevnika* fra Luje Maruna u kojima se na mnoštvu strana referira na Vladimira Ardalića.⁴ Ostaje

¹ Vidjeti: „ARDALIĆ, Vladimir“, u: *Hrvatski biografski leksikon 1/A – Bi*, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb 1983., str. 227 – 228; Bjelanović, Živko, „Bukovica, život njenog naroda i običaji u Ardalićevoj knjizi“, u: Ardalić, Vladimir, *Bukovica. Narodni život i običaji*, Zagreb 2010., str. 8 – 21.

² *Zbornik za narodni život i običaje* odnedavno je u cijelosti digitaliziran i javno dostupan na web-siteu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti www.hazu.hr i to s pretraživačima, što znači da je moguće identificirati i istraživati sve objavljene radove Vladimira Ardalića. Njegove objavljene radove i neobjavljene rukopise registrira *Zbornik za narodni život i običaje*, knjiga 55 (Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 2010.), koji su priredili Klementina Batina, Jelena Marković, Ivana Polonijo, Jakša Primorac i Luka Šešo.

³ Vukašinović, Ljiljana (priredila), „Prepiska Vladimira Ardalića s uredništvom *Zbornika za narodni život i običaje*, u: *Ljetopis Dvije hiljade desete*, Srpsko kulturno društvo „Prosvjeta“, Zagreb 2010., str. 42 – 83. Pisma iz ove zbirke citiraju se po formuli: Ljetopis 2010. Nema sačuvanih tragova pisama Antuna Radića i Dragutina Borjanića Vladimiru Ardaliću.

⁴ Vidjeti prilog „Vladimir Ardalić u zapisima fra Luje Maruna“, t.j. ispise s njime u vezi iz: Marun, Lujo, *Starinarski dnevnici* (prepisala i za tisak priredila Maja Petrincec), Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split 1998. Vidjeti, također: Vrkić, Šime, „Arheološka djelatnost Vladimira Ardalića – povjerenika Hrvatskoga starinarskog društva“, u: Tomičić, Željko; Uglešić, Ante (ur.), *Zbornik o Luji Marunu*, Šibenik – Zadar – Zagreb, 2009., str. 114 – 121. U članku Š. Vrkića stoji da su Ardalić i fra Marun intenzivno korespondirali. U Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika registrirani su mnogobrojni protokoli Ardalićevih pisama:

otvoreno pitanje i Ardalićeve publicističke i političke djelatnosti te „epizoda“ s višemjesečnom konfinacijom zbog „veleizdaje“ 1914. godine, dakako, poslije početka Rata. Dakle, cjelovitije vrednovanje opusa Vladimira Ardalića ostaje otvoren izazov, a i ovaj članak trebao bi biti skromni doprinos u tome smjeru.

„Ja škola nisam učio više od tri razreda...“

Predstavljajući se dr. Dragutinu Boraniću, uredniku *Zbornika za narodni život i običaje Južnih Slavena*, u pismu od 3. travnja 1903. godine, Vladimir Ardalić je poslije svog imena i prezimena na kraju dodao: „Povjerenik i član utemeljitelj po zasluga hrvatskog starinarskog društva u Kninu, suradnik Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, član mjestnog školskog vijeća, član zdravstvenog povjersntva, član i dopisnik geološkog muzeja u florenciji /italija/ i prisjednik općine Skradinske.“⁵ U istome pismu, u kontrapunktu, Ardalić je već obavijestio Boranića: „Ja škola nisam učio više od tri razreda, jedina mi je zanovet što neznam niti sam vješt u interpunkcija a za ostalo išla bi stvar ka i po loju. Bio sam počeo začinjavati i stikove svoje, što sam nekolike pjesme poslao i Dru. Radiću na dar, domalo sastavit ću pjesmu o potrebi t.j. satiru.“⁶ Da nije stvar u interpunkciji, jedva da bi i trebalo ići u školu, dakako, bar u njegovu slučaju, sugerirao je Ardalić. U njegovu je slučaju, kada je znanost u pitanju, a čak i kada je riječ o književnosti, koja je Ardaliću bila još veći izazov, išla „stvar ka i po loju“. Kada je već spomenuo svoj firentinski znanstveni status, osjećao je potrebu Boraniću objasniti kako ga je stekao: „... lani u maju jedan učeňak iz Florencije na ove strane došao tražiti okameñenije riba /škoľaka i t.d./. Vratijo bi se bez ñi da nebude sam ja čuo za nj i naveo ga kamo toga ima za čim je pošao. Na preporuku poslije ja mu pošalem 30 kilgm: da je našao u tome što nauka još nije znala, u računu iz učtivosti nisam metao moje dangube nego samo prevoz i poštu. Zato mi je od strane istoga muzeja došla diploma i pofala kamo su me imenovali članom i t.d. zašto se nemam sramiti iako su talijanci jer se tiče znaña i nauke.“⁷ Međutim, Vladimir Ardalić, *de facto* samouki posinak đevrsačkog paroha, svoga

„Oni samo za razdoblje od 18. 10. 1894. do 20. 12. 1911. spominju čak 382 Ardalićeva pisma“ i „... još uvijek nije poznat točan broj originalnih Ardalićevih pisama.“ (nav. dj., 116)

⁵ K.SZ.34: Đevrske, 03.04.1903. (Ljetopis 2010., str. 63)

⁶ K.SZ.34: Đevrske, 03.04.1903. (Ljetopis 2010., str. 63)

⁷ K.SZ.34: Đevrske, 03.04.1903. (Ljetopis 2010., str. 63) „Lani je i u Rimu šampata u jednoj brošuri jedna legenda duga iz ovoga kraja, koju sam ja na molbu jednom profesoru iz Florencije poslao, koji je bio ovdá i ja šnim odao pokazujući mu okameñene ribe i t.d. Ovaj je mene preko dosta pofalio u svojoj brošuri pa i Akad: Jugoslavensku od koje sam ja suradnik.“ (K.SZ.34: Đevrske, 28.06.1904.) U međuvremenu je u Italiji bila tiskana još jedna brošura s Ardalićem u vezi. Ovaj ju je poslao dr. Boraniću na uvid, ali poslije više godina tražio da mu obje budu vraćene: „Ima kod Vas moje dvije talijanske knjižice, pa bih želio da mi ih vrnete, jerbo mi ih pitaju amošña gospoda.“ (K.SZ.34: Đevrske, 18.04.1910., u: Ljetopis 2010., str. 74)

strica Jakova Ardalića (cca. 1820. – cca. 1870.), nije mogao ne priznati Boraniću da je on poslije svega (t.j., 1905.) u duši bukovički „ajduk“: „Primijo sam natrag nekoliko dana Zbornik kojeg ste mi poslali u kom je i moja slika izašla, istina da sav moj rad jest od drugog kroja robe t.j. zgotjni težaci Bukovički koji se nose pod ajdučku. Uzrok je mojoj preobuki pokojni mi stric pop koji me je bijo uzeo (neimajući djece) u milost, te me obukao u rastržene aljine, da mi samo žena nije latinka (od gospodske robe i t.d.) vjere mi bi se u jutru preobukao pod ajdučku a i sve tako mislim da oću iako sam opet ponovljeni Općinski Prisjednik.“⁸ Bio je uvjeren da nitko nije poznao Bukovicu kao on, da nitko njome mentalno nije vladao kao on, ali da nitko nije toliko bio ovisan o njoj takva kakva je bila, što ga je i činilo – „ajdukom“.

„...puna je naša Bukovica svega i svašta, ...“

Danas nije teško zamisliti kakav je učinak imalo čitanje *Osnova za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu* Antuna Radića na Vladimira Ardalića, tada već četrdesetogodišnjaka. Imajući na umu o čemu je sve sam Ardalić pisao slijedeći *Osnovu*, moralo mu se činiti da ju je on već poodavno nosio u sebi. S druge strane, očito mu se činilo da bi njezine sadržaje on sâm posložio po nekom drugom redosljedu. Radić ga je posebno zadužio kada mu je rekao da je slobodan slijediti svoje etnografske imperitive: “Veleučeni Gospodine! Primijo sam Vaše cijenjeno pismo i razumijo sve, na ničem mi nije žao što mi pišete, nego se veselim svemu; a navlastito kad mi dopuštate da iz Osnove pišem koje oću, puna je naša Bukovica svega i svašta, pa bi rada najznamenitije i najsmješnije stvari opisati, da izađu na vidik prije drugoga čega. Opisivati narodnu odoru, a ne po ņoj veza, isto je ka i kuću kad se opisiva s dvora a pokušstvo ne. (...)”⁹ Danas se može reći da je Ardalić u dobu etnografa spontano bio kulturni antropolog jer ništa o čemu je on pisao nije moglo biti izvan različitih konteksta, sinkronijski i dijakronijski.¹⁰ K tome je za Ardalića kao etnografa Bukovica ne samo različita od drugih predjela, ona je i drugačija, što se naročito potvrđuje jezikom njezinih žitelja u kojem ima riječi i izraza kojih nema u postojećim rječnicima: “(...) A kamo drugije izreka što se mogu čuti od naroda da ij nema još u nikakvu

⁸ K. SZ.34: Đevrske, 05.10.1905. (Ljetopis 2010., str. 71) Od ovog pisma prestao je Ardalić isključivo koristiti akademijine grafeme l i ņ.

⁹ K.SZ.34: Đevrske, 16.11.1899. (Ljetopis 2010., str. 48)

¹⁰ Koliko je Ardalić i danas istraživački inspirativan svjedoči članak Pietera Plasa (Gent, Belgija) „Narod, govor, Akademija: interdiskuzivnost i kolektivni identitet u jednoj sjevernodalmatinskoj etnografiji 1899.-1900.“ (*Narodna umjetnost*, god. 45, br. 2, Zagreb 2008., str. 7 – 43).

riječniku na koje ja sve pomljivo stoim.”¹¹ Još je jedno obilježje toga ekspresivnog govora, a to je ekstenzivnost, nerazlučiva od „viška vremena“ kojim raspolažu ovlašteni kroničari tradicionalnih zajednica, naročito ako im i klima ide na ruku: “Oprostite sporadi vavjek duga sadržaja, ali vele ko pita, da s puta ne salazi. Amo su ružna vremena, strašne poledice, da kako su bajami i masline smrzle, te onako srebrenaste grane bura izlomila na veliko, pošle toga snjeg 6 dana i noći meo je, cestom nemore niko.”¹²

Kumuliranjem mnogobrojnih opservacija i asocijacija u svome etnografskom radu, Ardalić je 1905. godine došao do razine na kojoj mu se učinilo da je vizualno memoriranje trenutka jedino vjerodostojno pa je osjetio potrebu za fotografskim aparatom „što u čas snima“. Vjerojatno zatečenog Boranića zanijeto je uvjeravao: “(...) Onako bi trebalo da se svaka radnja začini slikami, da ja imam aparat što u čas snima a bog zna šta bi ja učinijo? Nego da oće Akademija da meni ustupi taki aparat, isplatijo bi im se. Naučiti se može slikavati u tri dana, jerbo ovuda ima divni prizora kao kad se vlajo zavrža ovnom za vrat pa ga gospodi nosi na dar ili na prodaju, pa ga na nému pipaju jeli debo. (...)”¹³ Takav „prizor“ teško da bi mogao jednoznačno biti kategoriziran u bilo koji „pregradak“ Radićeve *Osnove!* Ardalić je počeo vizualno misliti nakon suradnje sa svestranim dr. Radivojem Simonovićem (Ledinci, 17. VIII. 1858. – Sombor, 21. VII. 1950.), koji je 1904. godine i kasnije dolazio u Bukovicu po nalogu Jugoslavenske akademije. Polazeći od pretpostavke da će dr. Simonović snimati sa ciljem da fotografija nešto reprezentira, nastojao je navesti dr. Simonovića da u Bukovicu dođe u trenutku kada će ona biti u svome najsvetčanijem ruhu i u najopuštenijim raspoloženjima, t.j. za sv. Iliju u Đevrskama i na pravoslavno Preobraženje u Kistanjama (2. i 19. kolovoza): “...ja predlažem ovo: da gosp. Simonović odgodi svoje putovanje do mjeseca Augusta, a evo zašto: sad je naš narod u poslu da dokon niko nije osim meine (za pravo reći ja sam vavjek dokon, pošto ni ti orem ni kopam jer imam braće dosta oni zame rade) ovako narod koi je u poslu pa nagoniti ga da se problači i slika oči jo bi za to plaću oli napojnicu, taki su oni, nego oću da rečem ovo: na 2. Augusta je ciko moje kuće sajam sv. Ilija. Tu dođe naroda dosta iz Bukovice u svojoj krasnoj nošnji, bude kolo, i igara drugije dosta, cura bude gizdavo ođevanije u svome običajnom srebru i nakitu, ... Drugi je sajam još bolji viši i zamašitiji na 19. Augusta naše Preobraženje, a to na Kistañami daleko od meine 10 kilometara. Kistañe su jedna mala Varošica, ima općina i Sud, nedaleko od toga je naš Manastir Krka, pa poslije leturđije i zavjeta što tu narod dogoni blago za dušu, onda slegne se na Kistañe kao veliki sajam ili što kažu Dernek, da bude po 20 kola što se igra, jer Kistañe

¹¹ K.SZ.34: 16.11.1899. Đevrske na 16/11 1899. (Ljetopis 2010., str. 48)

¹² K.SZ.34: Đevrske, 16.12.1899. (Ljetopis 2010., str. 50)

¹³ K.SZ.34: Đevrske, 08.07.1905. (Ljetopis 2010., str. 66)

su sredina i srce Bukovice, a Đevrske sun a među ravnije Kotara a isto spada pod Bukovicu.”¹⁴ Seljaštvo je živjelo u svojoj tradicijskoj kulturi i nije imalo potrebu odnositi se prema njoj na „gospodski“ način, t.j. zapitkivati, bilježiti, provjeravati, snimati itd. Naprotiv, nužno se suočavalo s pitanjima zašto se nešto ispituje, bilježi i sl., što ga je jedino moglo činiti podozrivim, a ako se već nešto od njega htjelo što nije bilo uobičajeno, red je bio da se to i plati. Vladimir Ardalić sâm se u odnosu prema urednicima *Zbornika* odnosio kao seljaci prema njemu. Htio je da njegov etnografski rad bude plaćen, a kasnije je čak tražio da to bude učinjeno unaprijed, toliko koliko se bude moglo izdvojiti. Stalno je isticao u svojim pismima uredniku *Zbornika* da suradnik nije postao zbog zarade, odnosno, da ga na suradnju nije natjerala životna oskudica, ali nije podnosio da se učinke njegova rada koristi bez nadoknade. O tome će još biti riječi.

„...ako sabirač zna uzroke svakoj stvari, treba da ij pokaže...”

Nemajući uredničkih pisama Ardaliću, može se samo pretpostaviti da je na početku suradnje dr. Radić ovome predlagao koje suradničke priloge u *Zborniku* treba čitati da bi se lakše orijentirao u vlastitom radu. Ardalića je odbijala doslovnost u radu po *Osnovi*, kao što je već rečeno, a potom i redukcionistička površnost koju je anketno sabiranje obavijesti pretpostavljalo. Lijep je tome primjer, među više njih, razlikovanje između “institucionalne religije” i “žive vjere”, što je konceptualno uobičajeno u suvremenoj vjerskoj povijesti: „U ovoj pisanimi malo što moga ima, nego sve kako mi je seljanac kazivao ka i od robe kako se koi komad zove nako sam na kartu odma pisao i to što šaljem. Lovretić mislim da nije pisao jezgru javnije običaja neg samo površno; kao sad ja kad zakalam pisati da sv: Prokopiju koi je na 20 Julija bijo, narod ne radi nañ sporadi požara /vatre ili paļevine/ ali ovo nije dosta reći; Turci ñega svetkuju i pitaju zañ kad je, jer da su oni nañ radili u vršaju, kad su sadjevali slamu ona je izgorela a stožina ostala, ovo je u stvari, ali što naše ženske stvetkuju sv: Danijela da samo rečem izim vuka, na moj račun je, ako sabirač zna uzroke svakoj stvari, treba da ij pokaže, sad ja neznam misli te li Vi ovako? Kao što mislim da je netemeļito svetkovine i svece opisivati na jednu stranu, a što se na ñi čara na drugu, nego makar koi dan kad dođe, te što donese to treba u zañ i opisivati a ne rastavļati.”¹⁵ Njegova je suradnička prednost bila, s istog stajališta, nijansirana senzibilnost za interkonfesionalne fenomene, koja je iziskivala „opširnost“, s drugog, uredničkog stajališta, manu koju je on doživļjavao kao vrlinu: “Moja radña sva će biti toćnija

¹⁴ K.SZ.34: Đevrske, 28.06.1904. (Ljetopis 2010., str. 64) Bilo bi vrijedno istražiti da li u eventualno sačuvanoj ostavštini dr. Radivoja Simonovića ima ikakvih tragova suradnji s Vladimirom Ardalićem.

¹⁵ K.SZ.34: Đevrske, 16.12.1899. (Ljetopis 2010., str. 50)

nego drugije mislim sabirača, jer bez opširnosti t.j. bez jezgre od česove stvari meni se neda opisivat. Pošto ima kamo je Lovretić i cigana pravoslavnije, te bi će od je od ni čuo i pokrstijo: Varvarica vari, a Savica ladi Nikola kusa a drugo ništa, kao što ovo on kaže u II sv: Zbornika na str: 402. U svijeh pravoslavnije na 15-17-18/12 dolazi: Varvarica vari, a Savica ladi Nikola kusa, t.j. varicu/sočivo/ kod nas, pa i po svom pravoslavju među variti na 15 na sv: Varvaru, na 17 na sv: Savu je lade, a na 18 na Nikoļu je jedu. Što nemogu pojesti, štradan nose zorom ženske na bunar te oko neg prosiplu je, govoreći: koliko je zrna od ove varice, onoliko na onoj zemlji oklen je ona bila snopova i granica / što ta svaka oranica nosi opet devet snopova/.¹⁶

“...dosta sam opazio za arkeologiju stvari, a za folklore preko dosta...”

Radićeva *Osnova* posebnu pažnju posvećuje objektima materijalne kulture u tradicijskim zajednicama. Ardalić, pišući o “stvarima uopće”, otkriva bitno različite odnose prema svijetu stvari u različitim tradicijskim zajednicama i napose utjecaju “vlasti” na njihov odnos prema vlastitom svijetu stvari: “Među nepokretne (negibuće) stvari broje se kao: kuće, štale, pojate, mlini, kukuruzane, zemlje sve oranice, vinogradi, ogrede i pašnjaci; a među pokretne zapadaju volići, konji, sitno blago, pokućstvo, žito, svakojaka roba od nošnje, sudovi vinski, bačve, kašuni, kovčezi, svi poljski alati i zanatlijski. Nigda seljaci nijesu znali dati taka imena, da ih nije sud postavio i ostale vlasti. Seljaci ukupno broje sav žitak svoj oli tuđi, što ima da vrijedi, ne razdjeljujući ništa.”¹⁷ S druge strane, kao suradnik fra Luje Maruna, Ardalić je razvio upravo nevjerojatan amaterski smisao za arheološke starine. Njegovi se nalazi odnose na vrlo različita epohe, od najstarijih nadalje, u stvari, do kasnoga srednjeg vijeka: “Bavim se uzgred arkeologijom, a bog zna kolko sam samo od lašnske god: otkrijo predmeta iz kamene dobe, kao čekića probušenije od porfida, noževa i strijelica (sulica) od svakovrstnog kamena pa i od apsidiuma (vetro vulcanico) pa sam otkrijo nekidan nalazište i od bronzanije doba što se još mislim u Dalmaciji to dosad nije našlo, kao ni predmeti od apsidijuma.”¹⁸

¹⁶ K.SZ.34: Đevrske, 09.01.1900. (Ljetopis 2010., str. 52)

¹⁷ Ardalić, Vladimir, *Bukovica. Narodni život i običaji*, Zagreb 2010., str. 175.

¹⁸ K.SZ.34: Đevrske, 25.07.1905. (Ljetopis 2010., str. 68) Suradujući s fra Marunom, Ardalić je brzo shvatio kakvi su međusobni odnosi među arheolozima iz Splita, Zadra i Zagreba pa je pokušao voditi i svoju vlastitu „politiku“, nezadovoljan, dakako, i s fra Marunovim nadoknadama: „Da znam kako bi bilo pa da i u Zagrebački museum ovije stvari šaļem?“ (Isto) Suradnja s Marunom je ipak nastavljena, a Vladimir Ardalić je pored ostalog ušao i u povijest hrvatske arheologije kao prvi Marunov nadzornik arheoloških istraživanja na Bribirskoj Glavici 1910. godine (vidjeti: Gjurašin, Hrvoje, *Bribir: 100 godina arheoloških istraživanja*, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split 2010., str. [7].

Nenadoknadiva je šteta što je fra Marunov interes u arheologiji i predmetno i epohalno bio toliko selektivan. Pomanjkanje interesa za ranonovovjekovnu baštinu, htjelo se to ili ne htjelo, minimaliziralo je interes za islamsku i pravoslavnu baštinu, kao i za katoličku novijih provenijencija. Sâm je fra Marun zapisao sljedeće: „Dne, 30.6.1896. 30/6 putovao sam u diliženci od Knina do Mostina sa popom Simom Plavšom župnikom u Benkovcu, te od njega saznadoh, da pokraj Cetine kod njegovih kuća na Ribariću ima nekih ruševina – što on misli da su bile samostanske – i oko njih grobova. Suviše malo podalje iduć k Sinju uz kraljsku cestu s jedne i i druge strane na njegovim zemljama – (vinogradu?) da ima po nekoliko stećaka.

Razgovarali smo se o protivnosti srba prama hrvatskim starinam. Reče mi, da kad bi počeli koji spomenik i srbski obielodanjivati, da bi valjda opreke nestalo.“¹⁹

Ništa fra Marun na tu temu nije više zabilježio, niti se ikada kasnije na nju vraćao, ali su česti zapisi o tome kako je bio spreman intervenirati na svakom objektu novije provenijencije koji je u sebi imao ugrađen kakav artefakt porijeklom iz vremena koje je on istraživački preferirao. Izvjesno je da se to odnosilo i na katoličke konfesionalne objekte, odnosno, na privatne posjede neovisno o vjeroispovijesti. Da pritom nije „štedio“ svoju vlastitu kninsku subraću, dobro je poznato: „Dne, 2.7.1909. 2/7. U našem samostanu u Kninu, razširujuć zid od vrata kuhinje prama refektoriju, našasta su dva ulomka od pluteja, sa našim pleterima.

¹⁹ Marun, Luj, *Starinarski dnevnik*, Split 1998., str. 74. Tek 1922. godine, u Kraljevini SHS, kada bude bilo nužno pokušati dobiti vladinu potporu za nastavak arheoloških istraživanja na Bribirskoj Glavici, fra Luj Marun će isticati da je lokalitet važan i za srednjovjekovnu srpsku povijest kao posljednje počivalište dviju Nemanjićkih princeza, udatih za Šubiće Bribirske: „Dne, 23.8.1922. 23/8 ‘22. Danas došli su željeznicom iz Splita prof. dekan filoz. univeze dr. N. Vulić i dr. Vladimir R. Petković da pregledaju naš muzej. Njihov dolazak najavio mi je muzej iz Splita. Dočekao ih na postaji a čekao ih i Šilvio Boglić. Objedovali na postaji kao gosti Boglićevi i ja bio. Našao sam auto te ih odvezao na Bribir. Ovdje im sve pokazao. Izvanredno ostali iznenadjeni. Kad ja rekao da će tu biti rada za 30 godina dr. Petković primjeti da će ih biti čitavih 100. Kad ja kazivao kako je inž. ... Buliću jedonom rekao: don Frano ovo je mala Troja, dr. Vulić je primjetio: ovo je veće nego Troja. Upozorio sam ih na ruševine crkve sv. Marije, gdje su pokopane i dvije srpske kneginje Urošica kćer Stjepana Dragutina Nemanjića udata za Pavla Šubića i Jelena sestra cara Dušana udata za Mladena III. Šubića, te im predložio da bi ovo naše društvo i ono njihovo u Beogradu ujedno tu iskopine provodilo, baš obzirom na spomenute kneginje ali da će naše društvo sve troškove namirivati.“ (nav. dj., str. 239) S potonjim je isto tako upoznao i dr. Jovana Cvijića 22. ožujka 1923. godine, kada je ovaj bio došao u Knin, pored ostalog, upoznati se s postignućima i istraživanjima fra Luje Maruna: „Konačno smo pošli do ruševina franjevačkoga samostana i crkve, gdje su pokopani knezovi Šubići i dvije srpske kneginje Urisca kćer Stjepana Dragutina Nemanjića, supruga Pavla Šubića I. i Jelena sestra cara Dušana Silnoga supruga Mladena, fotograf učinio jedan snimak od ovih.“ (nav. dj., str. 243)

Prenešeni su u naš muzej. Vjerojatno ovi ulomci doneseni su sa Kapitula, kad se samostan gradio, te ovi potvrđuju onu tvrdnju povjestničara Vinalića da: nostri (fratti) furano primi per trasportare il materiale dal Capitulo.²⁰

U tom je smislu Ardalić imao razvijeniji smisao za kulturne kontinuitete i diskontinuitete u Dalmaciji, ne suzdržavajući se iskazati svoje mišljenje i kada su najveći arheološki autoriteti u pitanju: „Nego trebalo bi odgovoriti nemačkoj konferenciji kamo je Momsen predsjedavao, koji su kažu nas slavene tu grdili, da nemamo mitologije dap o našije zemljami ljudi nesu živjeli nego samo zvjerovi, ništa drugo da nije naša zemlja a za najviše Dalmacija nego zemlja od divije međeda. Ali svjedok su moja nalazišta da je narod ode stajao od još od kamenije doba pa do sade.”²¹ Mnogobrojni predmeti materijalne kulture koje je Ardalić nalazio očito su ga na različite načine podsjećali na svijet tradicionalnih zajednica koje je on poznao, bolje rečeno, kojima je i sam pripadao.

Pritom je umio povezivati svijet duhovne i materijalne kulture na mjestimice zadivljujući način: “Pri numeraciji kuća dosta sam opazio za arheologiju stvari, a za folklore preko dosta, jesam stvari upamtijo i u notes zapisao, što će s vremenom tureno na vidjelo biti na pr: u našoj Općini ima doñskije sela /bliže primorju/ da kad se što kunu da imaju oli da nemaju govore: takomi sviju jaja imam, ali takomi sviju jaja nemam, oli tako ti sviju jaja uzajmi de mi to i to, čudim se kakova je to kletva, pa na upit kazaše mi, kad se čoek zakune jajma da je isto ka i s Bogom, jer da nema jaja /t.j. muda/ oli da se ubije u ní oli maker da im što bude da nebi mogao živiti. U Nadpovjerenika financijalne straže u Šibeniku između ostalije starina što ij ima, nalazi se i bronzani život ljudski /penus/ s iglom da je služio kao zapon robe na grudije, daklen eto kako su obožavata sramotna uda čovječija u davna vremena, ali evo i u nova šñima se kunu, pa se uprav našoj folklori more reći da je baš živa starina.”²²

„Dođe mi jedna kníga pod ruku...”

Iako se Ardalić godinama borio sa srpskim pravoslavljem u sebi, sačuvane obavijesti o njegovim čitanjima često nas vode na knjižnicu koju je baštiniio od svoga strica i pooćima Jakova Ardalića, paroha u Đevrskama: “Dođe mi

²⁰ Marun, Lujo, *Starinarski dnevnicí*, Split 1998., str. 183. S druge strane, grobovi 18. stoljeća, neovisno o tome čiji su bili, za fra Maruna su bili isključivo moguća nalazišta starijih, srednjovjekovnih artefakata: „Dne, 18.3.1907. 18/3. Naredio sam da se započne zasipati bazilika na stupovima u Biskupiji, vraćajući prije izvodjeni materijal, za tim da se pretraže grobovi XVIII. stoljeća, koji se tu nahode, nadam se da bi se moglo naći koji ulomak starinski kao gradivo u istim uložen.“ (nav. dj., str. 147)

²¹ K.SZ.34: Đevrske, 25.07.1905. (Ljetopis 2010., str. 68)

²² K.SZ.34: Đevrske, 25.05.1900. (Ljetopis 2010., str. 55)

jedna knjiga pod ruku koja se u mene nâdila na izgovoru i slovima naše crkve, t.j. staroslavenskim, naslova nema, pa ni svršetka, ali ima već 552 stranice, sastojeći se iz samije premudrije Pripovjedaka sa tolkovañem sv. Pisma svakoj, t.j. prišivajući to svakoj. U kratko ću Vam evo jednu pripovjedku prevesti na rvacki jezik bez u dnu tolkovaña: (...) Ova je basna štije se, izpisana iz drevne jedne grčke crkvene knjige, da se lijepo prišiva što kome, pa koga svrbi nek se i češe.”²³ Bio je fasciniran s tih 550 stranica jer se u svojoj korespondenciji vraća na tu knjigu koju je očito često iščitavao: “Kako je bio moj stric parok od ovoga sela, daklen ostalo je dosta knjižurina, okružnica duhovnije vlasti u kojima ima svega i svja za folkloru. U jednoj knjižurini koja broji do 550 stranica te šteta da nema naslova ni svršetka, u ñoj su same pripovjedke i razjašnjenja od ñi, na staro slovenskom ili našem crkvenomu.”²⁴ Međutim, kada je riječ o drugim stičevim knjigama, to su prije svega primjerci *Srpsko-dalmatinskog magazina*. Ne znajući da je *Magazin* više puta mijenjao naslov, o istoj je publikaciji govorio kao da su različite u pitanju: “Pošto mi je bio rođeni stric parok od ovog sela tako je ostalo dosta ñegovijeh starije knjiga, u njima propovjedi, pričah, i drugih stvari, a to su nadašñi Srpsko-Dalmatinski Magazini 1856 pa do 1871. Ima se ðe koji Ľetopis matice srpske. Almanah štampati u Karlštatu. Naskoro našao sam bijo srpski koledarić od 1852. nezna se kamo je štampat, u kome sam čitao, kako se različiti narodi goste i kako se pozdravljaju, koje sam svako na po se prepisao, te opširno dodao, kakvi su naši običaji pri gostovañu i pozdravlañu.”²⁵ I dalje s time u vezi: “P.S. Iz jednog Almanaha od 1837. štampana u Karlštatu prepisaću, ako izvolite: „O knjiga kako se soćinjavaju” ko je u ono vrijeme prevedeno sa talijanskoga. To je nešto divnoga čitati, kamo se književnici nazivlju samo lupeži, da odu u Biblioteku, pa razastru više knjiga, vadeći iz ñi što šta i tako saćine povjest i t.d. oli da je tako Bog ostavio, koje se mora raditi i t.d.”²⁶ Budući da rijetko kada referira na druge knjige, neupitno je da su *Srpsko-dalmatinski magazini* bili njegova omiljena literatura cijeli život. Posljednji primjer o literatrnim veličinama koju svoju slavu stvaraju time što prepisuju iz drugih knjiga vjerojatno je najbolje svjedoćanstvo o tome koliko je bio i ostao podozriv prema svakoj erudiciji.

Jakov Ardalić je bio pretplatnik na *Srpsko-dalmatinski magazin* 1844., 1847. i 1848. godine.²⁷ Na druge je načine očito bio nabavio druge sveske iz prvog razdoblja izlaženja periodika, a imao je i sve sveske koje su izlazile od

²³ K.SZ.34: Đevrske, 16.11.1899. (Ljetopis 2010., str. 48)

²⁴ K.SZ.34: Đevrske, 03.04.1903. (Ljetopis 2010., str. 62)

²⁵ K.SZ.34: Đevrske, 18.04.1910. (Ljetopis 2010., str. 74)

²⁶ K.SZ.34: Đevrske, 18.04.1910. (Ljetopis 2010., str. 75)

²⁷ Prpa-Jovanović, Branka, *Srpsko-dalmatinski magazin 1836-1848. Preporodne ideje Srba u Dalmaciji*, Split, 1988., str. 142.

1850-ih do 1870-ih godina, odnosno, do prestanka njegova izlaženja 1873. godine. Mnogo je važnije da je Jakov Ardalić bio i njegov suradnik.²⁸ Bila je to i njegova kćerka Ljubica, koja je istovremeno surađivala u zadarskome *Narodnom koledaru*.²⁹ Njihova je suradnja bila razmjerno vrlo važna jer su pripadali užem krugu postojanih suradnika: “Za razliku od širine pretplatničke mreže, *Magazin* je okupljao suradnike sa daleko užeg područja. To važi i kad je reč o saradnicima koji su prikupljali usmeno narodno blago i opisivali narodni život i običaje. Iz Dalmacije se oglašavaju paroh Jakov Ardalić (opis narodnih običaja iz Bukovice) i njegova ćerka Ljubica (narodne pesme i narodne priče). (...)”³⁰ Ljubica Ardalić je poslije Filipa Radičevića najobjavljivaniji sakupljač narodnih pjesama i narodnih priča u periodiku.³¹

²⁸ Ardalić, Ja[kov], [„Basne“], *Magazin srbsko-dalmatinskij*, 22/1863, 108-112. (ćir.) Sadržaj: Lav‘ i zverke, Lisica i lav‘, Glumac‘ u pozorištu, Leptiri i kon‘i; isti, „Několiko moi priměčanija. *Ljubitel‘ prosvěštenija*, 13/1848, 131-135 (ćir.) Neka zapažanja iz života s poukom; isti, [„O narodnom vjerovanju u Bukovici“], *Srbsko-dalmatinski magazin*, 24/1865, 41-50. (ćir.) Sadržaj: O vilama, O vješticama, O morama, O vukodlacima, O orku, O vučarima, O prporušarima, O čaroicama, Kako naš narod po Bukovici nagađa o vremenu.

²⁹ Ardalić, Ljubica, „Narodne pjesme. (Sabrala po Bukovici gđica -). *Magazin srbsko-dalmatinskij*, 22/1863, 69-74; 23/1864, 73-77; 24/1865, 68-71; 25/1866, 98-101; 26/1867, 83-84. (ćir.) Sadržaj: 1. Padoše mi četri vlata...; 2. Zateko se, zareko se...; 3. Da sam tica letilica...; 4. Valila se Valisava...; 5. Šetn‘om šeće Karlovića Ive. 6. Sokol leti preko Saraeva...; 7. Kad se ženi nejakı Lazare...; 8. Đevojčice vranočice; 9. Aj, đevojko dušo moja; 10. Omi li mi đevojčica; 11. Pase ovce Todora; 12. Marko Kraljević i ljuba Radulova. 13. Cvijeće sadi Novljanka djevojka. 14. Aj maleno za maleno; 15. Udade se mala Naka; 16. Aj kupino svindukin‘o...; 17. Zapasoh se kože pasti...; 18. Dubrave se zelenješe; 19. Čudan događaj; 20. Znamenito proklinjanje; 21. Momak tješi djevojku; 22. Ko kasni taj ne koristi; 23. Zmija mladoženja; Ardalić, Ljubica, „Laž i polaž. Čula u Bukovici“, *Srbsko-dalmatinski magazin*, 24/1865, 55-57. (ćir.); Ardalić, Ljubica; Mlađi Srbin; Fil[ip] G. Radičević, „Zagonetske“, *Magazin srbsko-dalmatinskij*, 23/1864, 101-106.

Ardalić, Ljubica, „Aj đevojko Jamborija. Sabrala u Bukovici i priobćila gospođica -.“ (ćir.), *Narodni koledar [Zadar]*, IV/1866, str. 101. Ženska narodna pjesma; ista, „Crne oči. Sabrala u Bukovici i priobćila gospođica -.“ (ćir.), *Narodni koledar [Zadar]*, IV/1866, str. 101; ista, „Pase ovce plemenita Mara. Sabrala u Bukovici i priobćila gospođica -.“ (ćir.), *Narodni koledar [Zadar]*, IV/1866, str. 102; ista, „Pita majka žarenoga sunca. Sabrala u Bukovici i priobćila gospođica -.“ (ćir.), *Narodni koledar [Zadar]*, IV/1866, str. 101; ista, „Smrt za dragom. U Bukovici priobćila -.“ (ćir.), *Narodni koledar [Zadar]*, VI/1868, str. 101, str. 157-158; ista, „Sv. Petar i Ciganin. Priobćila gospođica -.“ (ćir.), *Narodni koledar [Zadar]*, IV/1866, str. 71 - 74; ista, „Tko ne radi, ne treba da jede. Priobćila gospođica -.“ (ćir.), *Narodni koledar [Zadar]*,

³⁰ Radević, Milorad; Maticki, Miodrag, *Narodne pesme u Srpsko-dalmatinskom magazinu*, Novi Sad – Beograd, 2010., str. 8. (ćir.)

³¹ Radević, Milorad; Maticki, Miodrag, *Narodne pesme u Srpsko-dalmatinskom magazinu*, Novi Sad – Beograd, 2010., str. 280. (ćir.)

Što se dogodilo što je opredijelilo Vladimira Ardalića da prekine obiteljsku tradiciju suradnje u srpskim glasilima, nije istraženo. Iz Đevrsaka je bio rođenjem, a u Đevrskama je i sahranjen Sava Bjelanović (1850. – 1897.), jedan od nekolicine utemeljitelja moderne srpske politike u Dalmaciji. Pučku i gimnazijsku naobrazbu bio je stekao u Zadru. Natko Nodilo je bio onaj profesor, ali i političar koji je u ranim danima najviše utjecao na njegovo formiranje. Pravo je studirao u Beču. Vrativši se u Dalmaciju, nije prihvatio ponuđenu državnu službu, nego je kao političar i publicista prednjačio u svome liberalnom srpskom nacionalizmu. Prema kasnijem sjećanju, iz 1937. godine, još jednog intelektualca porijeklom iz Đevrsaka, Mirka Ležajića, Sava Bjelanović “(i)mao je ozbiljan izraz lica, sa pametnim, širokim čelom, sa cvikerima na pravilnom nosu i sa gustom, crnom bradom pomiješanom sa brkovima. To je bio čovjek rijetke inteligencije, solidnog obrazovanja i vrlo načitan. Poznao je osim klasičnih jezika još gotovo sve važnije moderne jezike evropskih naroda. Bio je odličan govornik i stilista, dubok poznavalac narodnog jezika, običaja i prošlosti, sa razvijenim ukusom za čistu književnost i umjetničke proizvode”.³² Suradnja Vladimira Ardalića s fra Lujom Marunom počela je prije smrti Save Bjelanovića, a s Antunom Radićem, izgleda, ubrzo poslije njegove smrti. Ardalić, sedam godina mlađi od Bjelanovića, bio mu je u štočemu “antipod”. Neobrazovano sirotinjsko dijete, s jedne strane, a obrazovano bogataško dijete, s druge strane, k tome jedan drugome iz neposrednog susjedstva, a obojica nadprosječno nadareni i to na različite načine, teško da su se na bilo koji način mogli zbližiti. S druge strane, kakvih je sve omraza moglo biti među susjedima u Bukovici svjedoče sjajni Ardalićev zapisi “Susjedi i međaši” i “Međe”.³³ Osobne isključivosti nisu mogle ne imati političkih posljedica u dobi koja je inače bila “vrijeme netrpeljivih” u Dalmaciji. Koliko je jedan bio Srbin, drugi to nije bio, odnosno, poricao je bilo kakvo svoje obiteljsko srpstvo nego i bilo koje drugo srpstvo u Dalmaciji, doduše, do Riječke i Zadarske rezolucije 1905. godine, do “politike novog kursa”, sudeći po korespondenciji.

“...a prosti narod ..., ništa nego im se čudi što beležgaju i revu...”

Posebnost je Ardalićeva “političkog hrvatstva” da mu je davao naglašeno socijalni smisao. Kada je 1899. godine ušao u skradinsku općinsku politiku, to je naročito isticao i čak vjerovao da je s težačkim mandatom i postao to što je postao: “Na 19 ovog imenovanje je novog Općinskog Upravitelštva u Skradinu, meni su dali čast od Prisjednika, bez da sam im slova rekao, jer slavoļepiv ņesam bijo nikad više sam ja ņima vaļao u izborima neg svi oni, to oni dobro poznadu i neće

³² Božić, Sofija, *Politička misao Srba u Dalmaciji*, Beograd 2001., str. 40 – 41.

³³ Ardalić, Vladimir, *Bukovica. Narodni život i običaji*, Zagreb 2010., str. 167 – 174.

zaboraviti: doisto naši skovani Srbi nebi uzmakli da nije mene bilo u komisiji, ali sam ja oni bio koi sam narod u glavu i njegove pridjevke dobro poznavao za to su mene iz naroda i metnuli za Prsjednika, da im mogu dokazivati potrebe i tegobe težaka, jer je dosad bijo raja.”³⁴ Očito mu je to godilo, premda mu nije manjkalo ironičnog odmaka od situacije u kojoj se našao: „Kako sam Vam pisao da su mi braća hrvati na sadašnjoj Općini Skradinskoj nekidan na 2 ovog kad je bilo ustoličenje novog Upravitelstva dali čast od četvrtog predsjednika. Baš ja to nisam čijo, neg su me primorali, pa se boim da mi nebi bilo ka međedu, kad su ga turkali i nagovorili na med da ode, kad su ga nagnali edva poslije nije im se da oćerat nego primaka med srkati da otiskujući ga i potežu oba su mu uva otrgli.”³⁵ Druge kontekste svog uspona u općinskoj politici nije bio voljan raspravljati u svojoj prepisci.

S druge strane nije se ustezao veleizdajnički atribuirati u osnovi bilo koje dalmatinsko srpstvo. Na prijelazu stoljeća nije to bilo ništa neuobičajeno. Neuobičajeno je moglo biti to da je Ardalić još 1900. godine Radiću živo opisivao godinu dana stara zbivanja i to s Bjelanovićeva groba: „Hrvati, zna i Bog i vrag da ne teže pro granice, ka srbi i talijanaši Dalmatinski. Nigda više ovi prvenstva neće imati, ušla im je vlast u trag. Da Vam je bilo slušati što se petilo na 1. augusta na sajmu prošaste god. Na grobu Bjelanovića u Đevrskama, a to od učiteļa, Popova i Kaluđera, osim što su klicali: da Bog živi Petrovića Knjaza i njegova nasljednika Danila, ma su nagovorili jednog dječaka, koji je svršijo Deklamaciju sa: Evo braćo do malo vremena svi će srbi doći u jedan obruč i ope će nad nima kruna cara Dušana zablistati. Osim drugije pjesama proti hrvata to je bilo, a prosti narod koga je bilo pro načina, ništa nego im se čudi što belezgaju i revu, pa za to ujede li vuk magare, nikom ništa.”³⁶ Budući da je u to doba Kraljevina Srbija, slijedom odluka Berlinskog kongresa (1878.) bila u austro-ugarskoj interesnoj zoni, srpski nacionalni romantizam u Dalmaciji podržavala je u granicama svojih interesa i, dakako, mogućnosti, Kneževina Crna Gora.³⁷

³⁴ K.SZ.34: Đevrske, 16.12.1899. (Ljetopis 2010., str. 50)

³⁵ K.SZ.34: Đevrske, 09.01.1900. (Ljetopis 2010.: str. 53)

³⁶ K.SZ.34: Đevrske, 09.01.1900. (Ljetopis 2010.: str. 53)

³⁷ U modernizaciji Crne Gore, poslije stjecanja međunarodno priznate nezavisnosti na Berlinskom kongresu, bio je uočljiv doprinos dalmatinskih Srba i Hrvata, koji još uvijek nije monografski istražen. Pojedinačno daleko najvažniji doprinos onaj je Baltazara (Valtazara) Bogišića, „oca“ modernoga crnogorskog zakonodavstva (vidjeti: Kregar, Josip; Bogišić, Vlaho; Čepulo, Dalibor; Miladin, Petar; Ravlić, Slaven; Hameršak, Filip (ur.), *Bogišić i kultura sjećanja*, Zagreb 2011.). Među osobnim svjedočanstvima s time u vezi izdvajaju se Matavuljeva sjećanja (vidjeti: Matavulj, Simo, „Bilješke jednog pisca“, u: isti, *Memoarski i putopisni spisi*, Sabrana djela Sime Matavulja, Memoarski i putopisni spisi, knjiga 5, Beograd – Zagreb 2008., str. 5 – 186).

Ipak, iza Ardalićeva "političkog hrvatstva" nije bilo teško uočiti transkonfesionalno pučko slovinstvo kao alternativu nacionalnim ekskluzivizmima, o čemu svjedoči bilješka na kraju istog pisma: „P.S. Primijo sam Vaš List, Dom koi mi je za voļu ka meni, te slobodno ustavite predbrojbu ja ću ga nuditi seļakima, ali boļe bi prokurio ovda na pravoslavne krajeve, da budete ozgo metali, „List za seļake“ i ne List hrvatskomu seļaku, jer to upada u oči kaluđerima, Popovima i najviše kultur-tregerima učitelma, jer oni zovu ovo da je srbija nova.“³⁸ Ograničen svojim bukovičkim interesima, Ardalić nije shvatio da je Radiću najvažnije bilo razviti u hrvatskome seljaštvu svijest o međusobnoj nerazlučivosti nacionalnog, hrvatskog i socijalnog, seljačkog pitanja te da je njegov (Ardalićev) prijedlog bio bespredmetan.

Tražeci samog sebe u zbivanjima koja su prelazila subregionalni horizont, Ardalić se nije snalazio pa je iste godine radikalizirao pitanja u kojima je Jugoslavenska akademija, baštinica projekta *Rječnika hrvatskoga ili srpskog jezika*, izbjegavala hrvatsko-srpske polarizacije: "A i ja sam blizo dva mjeseca putovao po našoj općini, sa jednim provodićom za numeriranje kuća, ... te mene kao seļaka da zamjenim svoje gospodu gradske kolege bijaše red dopao, pa će tako i za popis pučanstva, zašto našim nadri srbakovićima oće srce da pukne, jer u popisu pučanstva valja staviti kakvim se jezikom ovuda govori, a ja ću ļepo zapisati da se govori rvacki, a ne srbsko-hrvatski."³⁹ Time je Ardalić bio iza tradicije koja je bila legitimna u Dalmaciji među Hrvatima i Srbima od 1860-ih godina, u skladu s kojom je naziv jezika mogao biti "hrvatsko-srpski ili srpsko-hrvatski, ili samo hrvatski, ili samo srpski, što u samoj stvari jesno i isto znači, ali ne nikako slavjano-dalmatinski".⁴⁰ Ardalićeve ilegalne ambicije glede jezičnog izjašnjavanja Bukovčana u popisu stanovništva 1900. godine nisu se ostvarile ni u njegovim vlastitim Đevrskama. Od 1.097 popisanih žitelja sela, 1.088 ih se izjasnilo Srbima, 4 Hrvatima, a 5 je bilo "ostalih i nepoznatih". Hrvata je bilo manje nego rimokatolika (4 vs. 11).⁴¹

Izgleda da je "vatrenost" Ardalićeva hrvatstva u to doba smetala čak i fra Luji Marunu jer mu je mnogo važnije bilo prikupljati hrvatske arheološke starine, što je u mnoštvu slučajeva iziskivalo umjeće ophođenja s dalmatinskim Srbima

³⁸ K.SZ.34: Đevrske, 09.01.1900. (Ljetopis 2010.: str. 54)

³⁹ K.SZ.34: Đevrske, 25.05.1900. (Ljetopis 2010.: str. 55)

⁴⁰ Perić, Ivo, *Dalmatinski sabor 1861 – 1912. (1918.) god.*, Zadar 1978., str. 175. „Na sarsborskoj sjednici 29. listopada 1890. zastupnik Miho Klaić je u ime svih zastupnika Narodne hrvatske stranke podnio prijedlog da se traži od vlade da se i u srednjim školama Zadra umjesto talijanskog uvede „kao naukovni jezik hrvatski ili srbski.“ (nav. dj., str. 178).

⁴¹ Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880. – 1991. po naseljima*, knjiga 3, Zagreb 1998., str. 1455.

svih socijalnih statusa pa i različitih uvjerenja.⁴² Ardalić je osjećao da se fra Marun ambivalentno odnosi prema njegovu hrvatstvu pa se i s time u vezi žalio dr. Radiću 1900. godine: "I amo rado čitaju gospoda moje prinose u Zborniku, ..., ali tako zvani srbi onaj prvi Zbornik pročitali su, da malo po bjesnili nesu, zato samo đe nesam u Beograd poslao na boļu korist, i novine sun a to neve ustale. Dosad u tri broja bilo je svega pisato, na srpski glas odgovorijo sam su 24 stranice svega i svašta, ali mi je fra Luigi Marun to odnio da će popraviti, pa se kajem ka svoji grija đe nesam Vami poslao da Vi u tije tamo novena turnete. Sad neznam jesu li u ovom zadñem pročitali ono o Bjelanoviću, am biće da jesu, pa muče đe je istina. Očitova sam sve kud oni teže, i kuda me mame da bacim svoj rad i pamet u Beograd, a nogami da stojim ovdje, i kako su grbove srpske sad na svijeće u crkve pometali i t.d. i t.d."⁴³

Međutim, kada je tri godine kasnije pokušao objasniti dr. Dragutinu Boraniću, novom uredniku *Zbornika za narodni život i običaje Južnih Slavena*, zašto surađuje s jednom akademijom, zagrebačkom, a neće s drugom, beogradskom,

⁴² Nikako se ne bih mogao suglasiti da je fra Lujo Marun vodio „rat“ s dalmatinskim Srbima radeći na projektu Hrvatskoga starinarskog društva (vidjeti: Rapanić, Željko, „Fra Lujo Marun: istraživač hrvatske prošlosti“, u. Marun, Lujo, *Starinarski dnevnik*, Split 1998., str. 22). Formulacija „Valja se prisjetiti na kakve je neugodnosti nailazio kod srpskog stanovništva kad je ono bilo potaknuto vjerskim poglavarima koji su ulijevali mržnju prema hrvatskoj baštini“, koliko god mogla biti istinita, duboko je i neistinita jer je dobro pažljivo pročitati Marunove zapise pa se uvjeriti kolikih je razmjera bila komunikacija s dalmatinskim Srbima, uključujući i brojne parohie.

⁴³ K.SZ. 34: Đevrske, 25.05.1900. (Ljetopis 2010.: str. 59) Kada su se poslije Riječke i Zardarske rezolucije, s politikom „novog kursa“, počeli mijenjati odnosi između hrvatskih i srpskih političkih većina u Dalmaciji, poboljšali su se uvjeti fra Marunova rada na skupljanju hrvatskih arheoloških starina, čak i na lokalitetima kao Bribirska Glavica. O tome svjedoče dva fra Marunova zapisa: „Dne, 12.3.1911. 12/3 Bio sam u Skradinu radi odkupa na sudbenoj dobrovoljnoj dražbi zemalja Gožića na Bribiru, koje sam i odkupio.

Ovom sгодom govorio sam s Brkanovićem i Čolovićem, članovima fundacionalne banke i škole Jovana i Marije Krnete, te mi ovi na ime uprave kazali, da je zaključeno da će našem društvu muke dati izkopine provoditi na svim svojim zemljama na Glavici u Bribiru ...“ (nav. dj., str. 208)

„Dne, 17.5.1911. (...) Domenak je prošao u najljepšem raspoloženju i usrdnom razgovoru, na koncu kojeg digao sam zdravicu, te sгодnim riečima istakao važnost, i kao historičku važnost, ovog posjeta što najodličniji predstavnici srba i hrvata u Skradinu posjetiše pri početku ovog rada izkopine i time pred občinstvom posvjedočiše svoju naklonost prema istima, iztičuć nadu da kako je bilo vrijeme naših političkih raspra, kad su se odštećivale i osujećivale izkopine tako da sada, prama napredujućoj narodnoj ideji evo počimlju se podupirati, ...“ (str. 212)

Među spomenutim uzvanicima hrvatske i srpske nacionalnosti iz Skradina nema imena Vladimira Ardalića. U novostvorenim prilikama obje su strane zazirale od njega. Dakako da je on i dalje bio među najpouzdanijim fra Marunovim suradnicima, iako je njihovo međusobno povjerenje također bilo oslabilo.

ključni iznešeni argument je bio “Ko prije đevojki tom prije đevojka”: “Vaļa da još znate da sam ja gorkije popio sa strane od takozvani našije srba, đe i zašto šaļem Akademiji u Zagreb moju građu, a ne šaļem u Beograd pa da izlazi pod srpskom firmom, kamo sam u velike bijo preporučivat i t.d. Trun je to u oku nima veliki, ja znam što znam, da bi mi se obilato plaćalo da se Beogradu okrenem, koji za mene vavjek veļo kao Amerika. “Ko prije đevojki tom prije đevojka” daklen ja sam najprije s Vami posao imao pa stijem želim i vavijek pa maker me opet pretresali po historije braća ne srbi.”⁴⁴

Budući da je Ardalić, kao, uostalom, mnogi drugi suradnici *Zbornika*, imao velikih teškoća dobiti od Jugoslavenske akademije zarađene honorare, a nerijetko se doživljavao žrtvom urednikove aljkavosti u korespondenciji, teško je previdjeti pretpostavku da je htio preporučiti se kao suradnik o kome se mora posebno voditi računa. Tome je dokaz i njegova autoidentifikacija kao “hrvatskog Karadžića”, boljeg od “srpskog Karadžića” iz istog pisma: “Neumoran ću ja biti radnik Vaš u naprijed, jer naš je pravoslavni narod bogat u običajima i mitologiji, a ja sam na sēntu /zgodu/ toga, ni Vuk Karadžić nije zalazio u narod i u njegove tančine duše mu i života koliko ja zalazim. U pripovjetka i zagonetka kod nas je obilaština. Od vila i vještica ko bi račun učinio, ...”⁴⁵ Čitajući druge priloge tiskane u *Zborniku*, Ardalić je i kao etnograf izgrađivao “sliku o sebi” u kojoj nije manjkalo samosvijesti: “Slobodno Vam mogu reći da se ja nalazim sretnim i zadovoljnim prama ovuda našoj gospodi kojima narod nepovjerava svoje tajnije kao meni. Našem selu ima škola, učitelj je od seļaćke ruke. Nadpop ili proto također, ma oni ne znadu običaja, niti poznadu posto pet duša seļaćkije kao što ji ja poznajem, ovo oni sami ispovjedaju. Meni je najdraže općiti težačkijem stalešom ja se nji ne stidim, pa tako općeci polagano navedem i da mi sve izkažu ono što meni treba.”⁴⁶

Na kraju, kada je u Dalmaciji 1910. godine postalo nemoguće voditi hrvatofobsku, odnosno, srbofobsku politiku u hrvatsko-srpskim relacijama, tome se priklonio i Vladimir Ardalić, koji, nota bene, dr. Dragutinu Boraniću inače nije pisao pisma onakvih intonacija kakva je slao dr. Antunu Radiću: „Uz to sam napisao tri originalne priče, što jih još nitko nije čuo, te složio pjesmu u ime sloge srba i braće hrvata, koju sam amo pred više prijateljāh čitao, da ju je svak u zvijezde kovao.”⁴⁷ Ipak, kada i kako su „nadrirsbi“ postali „srbi“ te kako je 1914. godine sâm Vladimir Ardalić postao „veleizdajnik“ i završio u višemjesečnoj konfinaciji, ostaju, kao što je rečeno, pitanja za daljnja istraživanja.

⁴⁴ K.SZ.34: Đevrske, 03.04.1903. (Ljetopis 2010.: str. 61)

⁴⁵ K.SZ.34: Đevrske, 03.04.1903. (Ljetopis 2010.: str. 62)

⁴⁶ K.SZ.34: Đevrske, 25.07.1905. (Ljetopis 2010., str. 68)

⁴⁷ K.SZ.34: Đevrske, 18.04.1910. (Ljetopis 2010., str. 74)

“...i ako me što nagrade ide, te kako ste bili i obećali, rada bi da odma izvolite poslati...”

Bilo da je riječ o dr. Antnu Radiću, bilo da je riječ o dr. Dragutinu Boraniću, poslije inicijalne euforije zbog uvažavanja koje mu je bilo iskazivano te povjerenja koje je uživao time što su mu radovi, za razliku od brojnih drugih suradnika *Zbornika*, redovito bili uvrštavani u časopis, moglo bi se složiti cijelu malu hrestomatiju Ardalićevih pritužbi zbog neisplaćivanja obećanih honorara, zbog dugotrajnog iščekivanja odgovora na svoja pisma i posebno upite važne za njegov sakupljački rad te isto tako nerijetko višekratnog moljenja da mu se na njegov trošak pošalju svesci *Zbornika* u kojima su bili objavljeni njegovi vlastiti radovi: “Veleučeni Gospodine Zdravstvujte! (...) E onda Vas puno molim i da mi odgovorite na vrijeme na moja pisma koja Vam šaljem, jer vaļa tući gvoźđe dok je vruće, i ako me što nagrade ide, te kako ste bili i obećali, rada bi da odma izvolite poslati, onda će stvar ići ka po loju bruo. Pošto ste primili stvar a ne odgovarate, sumńam dali mi vaļa oli ne vaļa.”⁴⁸ Motiv izostanka uredničkih komentara na obavljeni posao često se javljao u Ardalićevim pismima i kasnije. Ako ga je neplaćanje honorara povrijeđivalo, izostanak uredničkih komentara doživljavao je kao još veće poniženje: “Veleučeni Gospodine Zdravstvujte! Primijo sam Vaše pismo, koje me je obradovalo za to, đe me nijeste zaboravili, kao što sam natrijo /mislijo/ u svojoj zaprđenoj glavi. (...) Ja sâm Vas opravdavam, za to što mi prikasnite odgovarati, jer znam da ste u velikom poslu i na putu bili...”⁴⁹ Imajući na umu da su Vladimira Ardalića nerijetko izdržavala njegova braća, sudeći prema njegovoj izjavi, nepodnošljiva mu je bila pomisao da bi braća trebala financirati i Jugoslavensku akademiju, koja je tiskajući i Ardalićeve rukopise realizirala svoj program: “Kako reko da mi je drago što ste me se sjetili, ..., a najdraže bi mi bilo da o mogućnosti dade mi se podpora u naprijed, te ako me kako velite što ide kasnije molim izvolite poslati mi sada.”⁵⁰

Sličnom učestalošću slijede primjeri iz pisama Dragutinu Boraniću. Budući da je prvo pismo napisano kao odgovor na Boranićevo, koji je očito htio potaknuti Ardalića da nastavi surađivati sa *Zbornikom*, ono je važno kao svojevrsna ispovijed o iskustvu dotadašnje suradnje, iskazana bujicom riječi koje je moguće doživjeti i kao izraz trijumfa što je Akademija bila ta koja je njega došla moliti da nastavi surađivati: „Veleučeni Gospodine Zdravstvujte! Natrag malo dana primijo sam Vaše cijenjeno pismo i odma pošle VII knġigu a II svesku u kom je

⁴⁸ K.SZ.34: Đevrske, 09.01.1900. (Ljetopis 2010.: str. 52)

⁴⁹ K. SZ.34: Đevrske, 25.05.1900. (Ljetopis 2010.: str. 55). U nastavku pisma slijedi tumačenje o fatalizmu urbanih sreerootipa: „Zaprđenac ili zaprđeni vlajo, ovako gospoda iz grada reku svakom koi je god sa sela, pa makar i gosposku robu nosijo.“ (Isto)

⁵⁰ K.SZ.34: Đevrske, 25.05.1900. (Ljetopis 2010., str. 58)

štampata i moja građa. Ima tri godine da sam presto pisati za tu Akademiju, ja to nebi rada, niti bi prestao pisati da bude ista Akademija prama meni onaka bila, kao što je bila u prvotač. Znajte da nije lak posao građu za Zbornik spremati, i ako ja sam znam dosta ipak vavjek treba spored sobom imati kojega poštenog čoeaka za pripitivati ga za svašto ako stvar misli ići u redu, onda toga treba gostiti i platiti mu nadnicu što biva po običaju naravski, jer kažu da neće niko mukti materi ni da jaja broji. Izgovor narodni kao i sve, najprije treba lapišom pisati, pak onda na čisto prenašati. Ja sam dosta povalnije i laskavi je pisama i od gosp. Dra Radića primijo, dok se najkašne nesmo kao take i posvadili, jer nije bijo točan u kašnu ruku pogodenu nagradu isplaćivati, to me se onda reče ovako: Ko počme što lijepo a svršši ružno, jest zlatom pisati a govniama zbulavati. Kako se god nemogu starine bez novca iskopavati, tako isto i običaje pisati. Nije kriv u svemu bijo ni Dr. Radić, nego Akademija. On je bijo pogodijo samnom da će mi odma moje zasluge dva dijela naplatiti mam primi građu, a treći dijo kad iz štampe izađe, jer čekati nagradu svu dok se stvar štampa, isto je ka i magarcu gladnu čekati dok mu trava naraste. Za to ja sam preporučiva i želijo, da što mi se misli podati neka mi se pošale odma, a Vi kad štampali što da štampali, jer ja „volim vrebca u ruci nego zecu u glavici“. A i u našem očenašu govori se „дажд нам днес“ /dajmi danas/. Ja da imam prioda ka presvijetli Štrosmajer nebi izgonijo od Akademije nagrade. Povr svega toga vaļa da znate „da me potreba nečera a korist da privlači“ u ime iste radne za Akademiju, niti ću se ja ispotrebovati /počistiti od nužde/ s onijem što primim od iste Akademije, nego jedino što sam ljubiteļ makar koje nauke i u tome bi rada proči vrijeme, ali ne pak da stojim na šteti, jer dok bi svak meni reka „evala osta glava čelava“. Kako reko da se troši i dangubi pripravļajući građu, to se mora oko toga trošiti; jer kažu „da namazata kola boļe idu, a kad se koñma poveća porcija zobi da prije dođu do želenog mjesta.

Kad bi za bogatije od sebe radio i trošijo bilo bi kao da idem sipati sô u more, (a ono i u sebe slano/ (...)⁵¹

Ili:

„A kako i zašto će mo se posvaditi? Ja sam kako reko bijo uļubļen u njegovu Osnovu, te mu često bijo počo slati građe, a on počeo sve to slabije plaćati a još mañe odgovarati mi. Za ovo sad što je iz štampe izašlo nije mi poslao više nego 19 for: i 90 novč: u mjesecu Juliju 1899. Ajde primijo sam jer kažu: „uzme pope što ti se da“ ako li ne onda vele: „u srdita popa prazni bisazi“ pa kažu da je dobra „od zla dužnika i koza bez mlika“.⁵²

Međutim, kada se uvjerio da između Radića i Boranića, kada je o uredničkim manirama riječ, u ponečem uopće nema razlika, kao da se Ardalić prepustio

⁵¹ K.SZ.34: Đevrske, 03.04.1903. (Ljetopis 2010., str. 60)

⁵² K.SZ.34: Đevrske, 03.04.1903. (Ljetopis 2010., str. 61)

autoironiji: “Primijo sam Vaše cijeñeno pismo koga sam sa velikom nasladom čitao, što ste me se sjetili posle više od godine dana pisati mi nego sam ja Vami pisao i poslao bijo rukopisnu građu, ali budeste mi poslali još “Zbornik”, svesku V činimi se, ..., u kome je štampat moj prinos ...”⁵³ Ustrajao je prigovarati zbog istih razloga, ali ne sa žarom s kakvih je to ranijih godina bio činio: “Da akademija odma nagrađiva svoje suradnike još bi bolje sve bilo, pa da potpuno i ne nagrađiva kad odma da je. Kao ja ne radim da nađem vrelo koristi sa mojim prilozima rukopisnim koje Vami šaljem, nego nebi sada rada na šteti biti, da ja nesam darežljive ruke nebi se tako lako uvukao u dušu našeg seļaka niti bi poznavao sve tančine njegova života.”⁵⁴ Još suzdržanije je reagirao u sljedećem pismu: “Radñe ću zgostoviti još, puno bi rada da ste mi nagradu odma opredjelili, a kad ñeste onda molim da ne bude slati dugo, ...”⁵⁵ Slično je bilo i naredni put: “...samo Vas molim da mi izvolite poslati nagradu koja me ide odma, kako ste mi i dopisnicom pisali da će te do jeseni koja je evo i na izmaku brzo.”⁵⁶ Treći put nije mogao otpjeti, a da ne kaže: “Ovo je drugi mjesec da sam Vam pisao jedno pismo, t.j. zadnje, a peti je mjesec da sam Vam pisao prvo opširno pismo pa ni glasa ni traga ni na jedno ni na drugo. Osim što sam Vam bijo prvim srpnjem poslao rukopisne građe 100 i nekoliko stranica, za koje ste mi dopisnicom odma odgovorili da će mi nagrada biti određena tek u jesen koja već evo i prolazi a akademija meni ni plaće ni vraće što no kažu. Ja bi puno pregorijo da da njesam ozbiljan i puno osjetljiv. Davno sam Vam pisivao da ja njesam bogati štrosmajer da za same žire vaća 50 000 for: nego sam ja seljak posjednik bogat njesam, ali ipak da sam i bogat trebali bi mi novci od nagrade. (...) Nemogu Vam odavlen doviknuti al nek akademija zna da mene potreba nećera a korist nepozivlje da joj budem suradnik u folklori, koje nije lako obavljati. Ja bi čudesa radio da se Akademija odazivlje a bogme kad neće šta bi joj ja!”⁵⁷

Kada već nije mogao dobiti novac, Ardalić se ponadao da će zu pomoć Akademije moći dobiti nagradu koja će mu biti višestruka zadovoljština za sve što nije dobio, a trebao je bio dobiti. Međutim, prevario se i u tome: „Pošto sam čitao u više novina, da Matica hrvatska kod Vas bila je otvorila natječaj, ko pošale jedan kniževni prilog, originalnu priču, i pjesmu koje budu naj lepše, da će, to, nagraditi. (...) Pa sam se ... usudijo tijekom poslati, ima više od mjesec dana, pa ni glasa ni traga, ta barem mogli su mi odgovoriti da su primili ako

⁵³ K.SZ.34: Đevrske, 28.06.1904. (Ljetopis 2010., str. 64)

⁵⁴ K.SZ.34: Đevrske, 25.07.1905. (Ljetopis 2010., str. 68)

⁵⁵ K.SZ.34: Đevrske, 25.07.1905. (Ljetopis 2010., str. 70)

⁵⁶ K.SZ.34: Đevrske, 05.10.1905. (Ljetopis 2010., str. 71)

⁵⁷ K.SZ.34: Đevrske, 14.11.1905. (Ljetopis 2010., str. 72)

ništa, i vaļa li, što sam posla, o li nevaļa. ⁵⁸ Od toga ništa nije bilo pa je Ardalić reagirao kao što to nikada prije nije učinio: „Za ovo tri mjeseca što mi njesto odgovorili ubili ste dosta volje u meni u ime rečenog posla, jer ko meni zašto piše, ja mu odgovorim odma a baš i meni svak odgovara barem najmanje za 8 dana, pa za to mi nije po ćudi Vaše otezanje. (...)...a bome nijesam ni Egipatska mumija pa da ne ćuvstvujem ako mi što nije po konći. ⁵⁹ To je bila posljednja njezova reakcija, bar kada je rijeć o saćuvanim pismima.

„...da mi ij vrnete natrag da vratim ćije i jesu...“

S Antunom Radićem je imao još jedan nesporazum koji se „povlaćio“ nekoliko godina i za koji je teško reći kako je okonćan. Naime, sudeći prema Ardaliću, osigurao mu je posudbu koloriranog portreta jednoga bukovićkog „ajduka“, Petra Ćoraša, dakako, s dogovorom da će portet, nakon što bude kopiran u Zagrebu, biti vraćen vlasnicima. To se nije dogodilo, a Ardalić se našao u vrlo neugodnoj situaciji. Stvar je poćela idilićno: „Što mi pišete izim Ćoraša, slobodno ga metnite u Dom, t.j. opišite njegov život, onda 1866 na njegovoj kapi bila je spried na ćelu jedna pozlaćena od brozna krunica, na kojoj je bilo u štampaćkije slovima saliveno *Austrija*, kako on tako i njegova onda narodna vojska je tako na ćelu imala, od nako nega ođevena i njegovije Bukovićana drkta li su, a navlastito špacki gradski, - da Bog, da da je sva vojska našeg cara onako obućena ka Ćoraš, tad bi bila nepobjedima, koliko robu kažu da ćoek gradi toliko roba i ćoeka, strašivo je ajdućko odijelo, - pa Vas molim ako Vam služi da iskopijate iste slike, i onda da mi ij vrnete natrag da vratim ćije i jesu, po mogućnosti da bi novu jednu Ćoraševu mogao ja ustupiti njegovoj ćeri Anici, a dvije bi meni služile, evo što reko nebi rada da Vam namećem pod teret. ⁶⁰ Od dogovora nije bilo ništa pa je Ardalić morao moliti Boranića da mu pomogne doći do portreta: „Štomi pišete izim moje slike da Vam je pošajem, tako je isto i Dr. Radić pod isti šest pitao, ja sam mu je i poslao, pa mi je kašnje pisao da mu javim kako se zove našije težaka odjelo sve od pete pa do glave, osim što sam mu vjerno odma sve to opisao ma sam mu još poslao i tri slike od našije ļudi i jednu veliku na kojoj je neki Petar Ćoraš u serdarskom ili ajdućkom odijelu, i to sve u bojama naravski u slikat, to

⁵⁸ K.SZ.34: Đevrske, 18.04.1905. (Ljetopis 2010., str. 74) Isti upit Ardalić ponavlja u pismu od 17.06.1910. Pritom se na istom mjestu žali na Maticu hravtsku: „Isti da su pravi, oni bi meni najprvom nagradu odredili, s poradi izgleda mojih politićkih neprijatelja koi jeh sam dosta imao. Sporadi što šaljem svoj rad u Zagreb a ne u Beograd, pisao sam im, da mi ga ćim prije vrnu natrag, a li kako reko, da oni neodgovaraju ni na jedno ni na drugo pismo.“ (Isto, str. 76)

⁵⁹ K.SZ.34: Đevrske, 09.07.1910. (Ljetopis 2010., str. 78)

⁶⁰ K.SZ.34: Đevrske, 16.11.1899. (Ljetopis 2010., str. 49)

je Dr. Radić primijo u Oktobru 1899. Slikâ je nesam slao na dar jer nesu moje, nego sam ij poslao na ogled, da bi se kako iste u Zbornik umetnule. Osim toga uz to sam bezplatno poslao 14 stranica građe o životu Petra Ćoraša, sadašnja ćer rećenog Ćoraša dodjala mi je te tri slike pitajući, a navlastito svoga Oca, jerbo je to jedna rijedkost, da svaki ćas očekujem kad će me za iste slike sudom gonati. Uzalud sam ja više puta Dr. Radiću pisao da ij pošalje natrag.⁶¹ Budući da se ovo pitanje kasnije nije spominjalo, za pretpostaviti je da je nakon više godina portret bio vraćen vlasnicima.

Zaključak

Jedan od najobjavljivanijih suradnika *Zbornika za narodni život i običaje Južnih Slavena*, samouki i nadareni Bukovćanin Vladimir Ardalić, bio je sociokulturno i jedan od najvećih marginalaca među suradnicima ćasopisa. S druge strane, bio je jedan od rjeđih suradnika „pravoslavnih Hrvata“, koji je, k tome, u svojim uvjerenjima i ponašanjima znao biti krajnje ambivalentan. Antun Radić i Dragutin Boranić su svaki na svoj način poticali Ardalićevo stvaralaštvo, a, istovremeno, oćito nisu umijevali pronaći primjeren način komunikacije s ćovjekom s kojim komunikacija nije mogla biti jednostavna i svedena na građanske konvencije. Ovo iskustvo upućuje i na dublje kulturološke kontroverze u radu akademijina Odbora za narodni život i običaje, koji je elitni kulturni projekt „otkrića naroda“ htio raditi oslanjajući se na talentirane „obićne“ ljude, a previdajući da je za njegovo uspješno realiziranje bila nužna i primjerenja kultura komunikacije.

Ćinjenica da je Vladimir Ardalić godinama, sve do 1913. godine, bio i jedan od najblićih i najuspješnijih suradnika fra Luje Maruna u Hrvatskome starinarskom društvu, Ardalića ćini istraživaćki još intrigantnijim, u ovom slućaju tim više što je fra Lujo Marun i sam bio prije svega ingeniozni priućeni arheolog, sa svim prednostima i manjkavostima takva statusa u vrijeme kada je hrvatska srednjovjekovna arheologija bila na svojim poćecima, ali i u vrijeme kada je profesionalna arheologija u Europi pa i na tlu Hrvatske bila dosegla zavidnu razinu

⁶¹ K.SZ.34: Āevrske, 03.04.1903. (Ljetopis 2010., str. 61) „...Dr. Radić je sliku moju zapitao pa sam mu je odma poslao sa drugim slikami na povratak jer su mi date na vjeru da ij pošaljem akademiji na ogled, kao onu od Petra Ćoraša iz Bribira u ajdućkoj narodnoj nošni i kolurima. Da više onije slika nema amo niće, a ta jedna zadržata bila u kući kao amanet te kako reko poslao je tamo pa ni glasa ni traga, uzalud moja za ņu pisaña da se vrne, nego ćudim se kako me nije zapravo rad iste slike, a bili su mi i zaprijetili.“ K.SZ.34: Āevrske, 08.07.1905. (Ljetopis 2010., str. 66) Ardalić se na istu temu vraća i u pismu od 25. srpnja 1905. godine, „jerbo će mene za tu sliku gonati sudom, a tako ću morati gonata ja kad bi znao kod koga se nalazi ista“, a potom i u pismu od 5. listopada i.g. (Ljetopis 2010., str. 70, 71). Kasnije o njoj više nema rijeći pa je moguće da je slika hajduka Ćoraša konaćno bila vraćena bibrirskim vlasnicima.

razvoja. U ovom je slučaju također bila riječ o elitnom nacionalnom projektu, ali istovremeno i projektu u kojem je bilo dovoljno prostora za kreativne amatere, sa svim dobrim i lošim implikacijama takve situacije.

DJELA:

Ardalić, Vladimir, u: *Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena*:

sv. IV/1899, str. 113 – 126; 196 – 220;

sv. V/1900, str. 1 – 50;

knj. VII/1902, str. 237 – 294;

knj. X/1905, str. 130 – 143;

knj. XI/1906, str. 129 – 137, 161 – 200;

knj. XIII/1908, 148 – 154, 161 – 232;

knj. XV/1910, str. 255 – 278;

knj. XVII/1912, str. 191 – 192, 357 – 364;

knj. XIX/1914, str. 187 – 188, 188 – 190, 350 – 357, 364 - 367;

knj. XX/1915, str. 32 – 52;

knj. XXII/1917, str. 302 – 311;

knj. XXIII/1918, str. 310 – 312;

knj. XXV/1924, str. 189, 383 - 384;

knj. XXVI/1928, str. 189 – 190, 380 – 381;

knj. XXX/1935, sv. 1, str. 243 – 244.

Ardalić, Vladimir, *Narodne pripovijetke iz Bukovice u Dalmaciji*, Zagreb 1908.

Ardalić, Vladimir, „Vukodlak. Piše -.“, *Novo vrijeme*, III/1931, br. 26, str. 5.

Ardalić, Vladimir, *Bukovica. Narodni život i običaji* (Priredio, sastavio rječnik, napisao predgovor i komentar prof. dr. sc. Živko Bjelanović), Zagreb 2010.

[Ardalić, Vladimir], „Preписка Vladimira Ardalića s uredništvom *Zbornika za narodni život i običaje Južnih Slavena* (priredila Ljiljana Vukašinović), *Ljetopis Dvije hiljade desete*, Srpsko kulturno društvo Prosvjeta, Zagreb 2010., str. 42 – 83.

Ardalić, Vladimir, u: *Zbornik za narodni život i običaje*, knj. 55, Zagreb 2010., str. 49 – 50, 387. (neobjavljeno)

Literatura

1. Ardalić, Ja[kov], [„Basne“], *Magazin' srbsko-dalmatinskij*, 22/1863, str. 108-112. (ćir.) Sadržaj: Lav' i zverke, Lisica i lav', Glumac' u pozorištu, Leptiri i kon'i.
2. Ardalić, Jakov, „Několiko moi priměčanija. *Ljubitel' prosvěštenija*, 13/1848, 131-135 (ćir.) Neka zapažanja iz života s poukom.
3. Ardalić, Jakov, [„O narodnom vjerovanju u Bukovici“], *Srbsko-dalmatinski magazin*, 24/1865, 41-50. (ćir.) Sadržaj: O vilama, O vješticama, O morama, O vukodlacima, O orku, O vučarima, O prporušarima, O čaroicama, Kako naš narod po Bukovici nagađa o vremenu.
4. Bakotić, Lujo, *Srbi u Dalmaciji od pada Mletačke Republike do ujedinjenja*, Beograd 1939., 1991².
5. Božić, Sofija, *Politička misao Srba u Dalmaciji*. Srpski list/glas 1880-1904., Beograd 2001.
6. Esih, Dr. I[van], „Djela dalmatinskog seljaka samouka vrijedan znanstveni izvor“, *Novi list*, god. XI., br. 32 (3217) od 8. februara 1957., str. 3.
7. Gjurašin, Hrvoje, *Bribir: 100 godina arheoloških istraživanja 1910. – 2010. – Bribir: 100 years of archaeological excavations from 1910 to 2010*, Split 2010.
8. Karuc, Niko, „Vladimir Ardalić – folklorist“, *Glas Zadra*, IX/1958., br. 371 od subote, 16. kolovoza 1958., str. 5.
9. Karuc, Niko, „Pisac bukovačkog sela. Novi podaci iz biografije Vladimira Ardalića“, *Narodni list*, 10(1959), 10. X.
10. Kekez, Josip, „Bibliografija poslovice i zagonetka“, *Zbornik za slavistiku*, 1973, sv. 4/5.
11. K[ek]ež, J[osip], „Ardalić, Vladimir, sakupljač narodnog blaga (Đevrske, 9. XI 1857 – Đevrske, 25. XI 1920)“, *Hrvatski biografski leksikon 1/A – Bi*, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb 1983., str. 221 – 222.
12. Klarić, Mate, „Ante Radić u pohodima kod pravoslavnog dalmatinskog težaka. (Sjećanja i dojmovi.)“, *Jadranski dnevnik*, III/1936, br. 44, str. 9.
13. Klarić, Mate, „Antun Radić u pohodima kod pravoslavnog Hrvata“, *Evolucija* 4(1936) 6/8, str. 294 – 297. NB: Nalazi se i pismo Vlade Ardalića Luji Marunu.
14. Kregar, Josip; Bogišić, Vlaho; Čepulo, Dalibor; Miladin, Petar; Ravlić, Slaven; Hameršak, Filip (ur.), *Bogišić i kultura sjećanja*, Zagreb 2011.
15. [Marun, Lujo], „O Varvariji. Jučerašnje predavanje fra Luja Maruna“, *Politika*, XVIII/1922, br. 5201, str. 5. (ćir.)
16. Marun, L[uj]o, „In memoriam“ dra Jovana Cvijića. Hrvatsko starinarsko društvo u Kninu i dr. Jovan Cvijić“, [s 5 sl. i tlocrtom], *Novosti* [Zagreb], XXIV/1930, br. 296, str. 23; br. 302, str. 17-18.
17. Marun, Lujo, *Starinarski dnevници* (prepisala i za tisak priredila Maja Petrincec), Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split, 1998.

18. Matavulj, Simo, „Bilješke jednog pisca“, u: isti, *Memoarski i putopisni spisi*, Sabrana djela Sime Matavulja, Memoarski i putopisni spisi, knjiga 5, Beograd – Zagreb 2008., str. 5 – 186.
19. *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880. – 1991. po naseljima*, Knjiga 3, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, Zagreb 1998.
20. Perić, Ivo, *Dalmatinski sabor 1861 – 1912. (1918.) god.*, Zadar 1978.
21. Plas, Pieter, „Narod, govor, Akademija: interdiskurzivnost i kolektivni identitet u jednoj sjevernodalmatinskoj etnografiji 1899.-1900.“, *Narodna umjetnost*, god. 45, br. 2, Zagreb 2008., str. 7 – 43.
22. Prpa-Jovanović, Branka, „*Srbsko-dalmatinski magazin*“ 1836 – 1848. *Preporodne ideje Srba u Dalmaciji*, Split 1988.
23. Radević, Milorad; Maticki, Miodrag, *Narodne pesme u Srpsko-dalmatinskom magazinu*, (ćir.) Novi Sad – Beograd 2010.
24. Roksandić, Drago, „Rade Bosnić: Skica za biobibliografiju“, *Ljetopis Dvije hiljade desete*, Srpsko kulturno društvo Prosvjeta, Zagreb 2010., str. 158 – 177.
25. Roksandić, Drago (priredio), „Rade Bosnić: Pisma Dragutinu Boraniću“, *Ljetopis Dvije hiljade desete*, Srpsko kulturno društvo Prosvjeta, Zagreb 2010., str. 178 – 190.
26. Vrkić, Šime, „Arheološka djelatnost Vladimira Ardalića – povjerenika Hrvatskoga starinarskog društva“, u: Tomičić, Željko; Uglešić, Ante (ur.), *Zbornik o Luji Marunu*, Šibenik – Zadar – Zagreb, 2009., str. 114 – 121.

PRILOG

VLADIMIR ARDALIĆ U ZAPISIMA FRA LUJE MARUNA⁶²

„**Dne, 24.1.1895.** Dne 24/1 poslao mi je Vladimir Ardalić s Gjevrsaka sedam raznih bronzanih fibula uz popratno pismo (Vidi odnosno pismo). Ovo su one najvažnije fibule što potječu iz Smrdelja. Vidi Ardalićevo pismo.“ (str. 59)

„**Dne, 30.6.1896.** 30/6 putovao sam u diliženci od Knina do Mostina sa popom Simom Plavšom župnikom u Benkovcu, te od njega saznadoh, da pokraj Cetine kod njegovih kuća na Ribariću ima nekih ruševina – što on misli da su bile samostanske – i oko njih grobova. Suviše malo podalje iduć k Sinju uz kraljsku cestu s jedne i druge strane na njegovim zemljama – (vinogradu?) da ima po nekoliko stećaka.

Razgovarali smo se o protivnosti srba prema hrvatskim starinam. Reče mi, da kad bi počeli koji spomenik i srbski obielodanjivati, da bi valjda opreke nestalo.“ (str. 74)

„Vladimir Ardalić dade mi jedan bieli iz kamena dobro sačuvani nožić (strielicu) našast na Gjevrskam. Suviše dade mi dva sitna koplja (strielice li?).

Ovom prigodom od Ardalića saznadoh za jedan položaj kod Mostina sa sjevero-istočne strane zvan Zablacé, koje ima mora imati izvor u hrvatskoj poganskoj mitologiji kao i ono Zablacé kod Šibenika.“ (str. 74)

„**Dne, 23.9.1896.** (...) Vladimir Ardalić predao mi je jedan okrnjen srebreni Slavonski novac: Moneta Regis pro Sclavonia, i jedan veliki bakreni: [...], jedan srebreni srednovječni, jedan ulomak bakrenog prstena, jednu strielicu bakrenu malu prehist. fibulu i jedan ulomak kamene (kremene) biele, i jedna mala prehist. štipala. Sve našasto u okolici Gjevrsaka.“ (str. 75)

„**Dne, 8.11.1896.** Dne 8/11 bio sam u Smrdeljima. (...) V. Ardalić dao mi je jedan ulomak kremenjastog bielog nožića ili strielice, našasta slučajno na

⁶² Marun, Luj, *Starinarski dnevnik* (prepisala i za tisak priredila Maja Petrince), Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split 1998. Vidjeti: Vrkić, Šime, „Arheološka djelatnost Vladimira Ardalića – povjerenika Hrvatskoga starinarskog društva“, u: Tomičić, Željko; Uglešić, Ante (ur.), *Zbornik o Luji Marunu*, Šibenik – Zadar – Zagreb, 2009., str. 114 – 121. Izdanju nedostaje imensko kazalo, što dodatno opravdava izbor ulomaka koji se odnose na suradnju Vladimira Ardalića i fra Luke Maruna. U ovom izboru označena su ispuštanja fra Marunova teksta iz objavljenih *Dnevnika* malom zagradom, a uglatom ispuštanja njegovih skica arheoloških artefakata.

Gjevrskam. Suviše dva rimska mjedenena velika novca; jedan Vespasianov, a drugi Trajanov. Još mi je pridao jedan ulomak tanke bronzane ravne plitice našast, na ...“ (str. 77)

„**Dne, 8.2.1897.** Dne 8/2 ‘97. Bio sam u Smrdeljima radi pogodbe sa Matijevićima-Čavelam. Tom prigodom V. Ardalić predao mi je dva ulomka kamenih dlieta našastih na Gjevrskam: jedan modrušast a drugi sjevast. Isto predao mi jedno malo četvrtasto koplje, te jedan sitni slični gvozdeni predmet: neke gvozdene proste (petlje, saponi) privjese; jednu zvjezdicu od ostruge i jedno zemljano malo kolašće, sve našasto među suhozidnim zidinam pod Bribirom.

Ja sam pako kupio od jednog dječaka jedno kameno dlieto što ga dan prije slučajno našao u Smrdeljima. (...)“ (str. 81)

„**Dne 7.6.1897.** 7/6 Poslao Ardalić četiri ulomka dviju srebrenih naušnica i jednog mjedenog prstena našasto u grobu njegove bašče u Gjevrskam. Jedan ulomak zemljane male posude sa slovima, jednu ručicu od mjedene posude, jedan ulomak bijele kameno-kremenjaste sjekire i jednoličan ulomak nožića; dva ulomka kamenih orudja [...]“ (str. 85)

„**Dne, 7.8.1897.** 7/8 97. Vladimir Ardalić poslao iz Gjevrsaka tri lončića izkopata u njegovomu vrtlu u grobovima.

U grobu, kako isti piše u pismu 6/9 97, u suhozid ozidanomu sa tesanim kamenjem, dugu 160 cent, široku 0.30 cent a duboku 158 cent. izpod? lieve ruke našast srebreni prsten, i tri kosti izradjene, a u dnu nogu druga lubanja i pet izradjenih kostiju okolo iste i lončić pun (žute) zemlje. To je lončić najmanji od trojice poslanih a pri grklju oskinjen. (str. 87)

U drugom grobu, jednako ozidatom, dugu 233(?) cm, široku 0,57 a duboku 150 cent.; u dnu nogu lončić najveći od trojice ali trošan i zato sa srušenim grkljom, a kod lieve ruke dva ulomka od nožića.

U trećem grobu dugačku 211 cent, široku 0.46 i duboku 158, pod ljevom rukom nož, koščani jedan kolutić i kremečak, a u dnu nogu lončić srednji pun zemlje.“ (str. 88)

„**Dne, 9.8.1897.** 9/8 Isti poslao dvi narukvice od pasta vitrea, sa dva ulomka koštenih igala krinalni i jedan srebren(?) sa jedanaest raznobojnih staklenih zrnaca, od ogrlice. Suviše dvie mjedene narukvice, jedan sapon i jednu viticu. Opet jedan ulomak zemljane lucerne predstavljajuće konja i konjika i još dva ulomka od drugih lucerna. Nekoliko ulomaka staklene male posude. Ovo sve našasto je na Ičevu občine skradinske, tik starinske crkvice(?) na Nadovezinoj

zemlji. Prem nalazioc tvrdi da je našao u jednomu grobu narukvice na rukama, a bronzane narukvice ili ogrlice kod glave, a ostalo kojekuda, nu nije vjerovati, pošto predmeti su iz dviju doba, dakle odnosno dvama grobovima pripadali, o čemu treba se potanje obavjestiti.“ (str. 88)

„**Dne, 2.12.1897.** 2/12 97. Kupio na Gjevrskam jednu gemu, našastu pod Žečevom: (*otisak u vosku*) Suviše kupio Ardalić dvie velike fibule u Bjelini i jednu malu, te jednog rimskog idola. Suviše dva ulomka t.j. polovicu bronzanog buzdovana i jedan mali ulomak od drugog. Takodjer je Ardalić nabavio od Miće Berića u Varivodam jednu gvozdenu ostrugu (sa šiljkom) sa saponom i žujicom. Suviše jedan kameni vrh od dlieta? i od jedne sjekire? ušicu?.“ (str. 89)

„**Dne, 3.12.1897.** 3/12 Vladimir Ardalić poslao dvie gvozdene sa mjedenim šiljkom ostruge našaste u grobu u selu Bratiškovcim občine skradinske, pokraj kuća Škrobonja, i to slučajno seljani vadeć gnjilu. (Vidi njegovo pismo 3/12 ‘97.)

Isti je poslao jednu staklenu važu našastu u istomu selu u nekom vinogradu, u grobu, blizu kuća Škrobonja.“ (str. 89)

„**Dne, 28.12.1897.** 28/12 V. Ardalić poslao jedno kameno dlieto iz Ždrapnja, četiri prehistoričke(?) (-jedna srebrena) fibule iz polja Bratiškovačkoga i jedan zaklopac sa križem neke posude iz kasnije dobe.“ (str. 89 – 90)

„**Dne, 9.3.1898.** 9/3 ‘98. V. Ardalić poslao dvie zemljane lucerne; jednoj na plitici u viencu 12 kolobarića u sriedi nakit sa volutan. Druga je prosta. Našaste su u Kaknju kod Smrdelja. U istomu selu našast su dva ulomka bielo kremenjasta nožića, te je i ovo poslao.

Poslao je jedan prehistorički bronzani kelt našast u Čučevu i ulomak suvremena bronzana koplja. Suviše poslao je dvie ostruge sa kolicem i oblogom oko pete, našaste u Gjevrskama, i jednu jabučicu od slonove kosti na istomu mjestu našasto. (Vidi njegovo pismo 9/3 ‘98).“ (str. 92 – 93)

„**Dne, 8.6.1898.** 8/6 Vlade Ardalić poslao jednu malu od porfira sjekiricu našastu na oranici Stevana Ardalića u Žečevu; jednu spiralnu malu broznanu dvotoku našasta u Medvidjoj; dvie željezne strielice, jedna rašljasta a druga na spodobu koplja, našasto na oranici Miće Berića u Varivodam, u grobu, gdje i jesenas našasta željezna ostruga; jedno poprsje bronzano sa malim broznanim dugmetom (ili posudicom) našasto u gromili na zemljištu Bože Sarića iz Kaknja više Bribira. Ovdje su našasta i dva ulomka od zemljane posude sa nakitima i u relievu kipićima.“ (str. 95 – 96)

„**Dne, 31.8.1898.** 31/8. Poslao Ardalić jednu željeznu ostrugu, dva ulomka dvaju kremenjastih noževa, jednu strielicu, jednu fibulu i jedan privjesak.“ (str. 97)

„**Dne 14.9.1898.** 14/9 '98. Ardalić poslao jednu zemljanu rimsku pliticu našastu u grobu na Ičevu. Suviše poslao jedno široko dlieto – sjekiricu, ulomak od drugog sličnog, četiri ulomka nožića od bijelog kremenja nožića. Sve iz Gjevrjsaka.

Suviše 3 bronzane fibule, 3 prstena, dva bronzana koturića, jednu naušnicu sa bojadisanim zrnom, drugu sa jantarevom privjeskom, jednu bron. iglu i smotane žice. Sve iz prehistoričke dobe, našasto u Medvidji.“ (str. 97)

„**Dne, 5.4.1899.** 5.4. Ardalić poslao dva ulomka dvaju noževa iz kremenja i jednu polovicu dlieta. Suviše bronzano poprsje konjsko. Ulomci noževa našasti su od Gligorije Berića u njegovom vinogradu kod „bunara“ seoskoga u Varivodim. Dlieto je našasto u istom selu ali u bašči, gdje pred nekoliko godina našasto je do 50 sličnih predmeta. Konjsko poprsje našasto je u Ostrvici od sestre Ardalićeve udate u Ostrvici za ...“ (str. 100)

„**Dne, 17.7.1899.** 17/7 Ardalić poslao jedan ulomak kamene – zelene sjekire našast ... Suviše poslao?“ (str. 103)

„**Dne, 18.4.1900.** 18/4 Poslao V. Ardalić jedan liepi iz bijelog kamena nožić i jednaku strielicu našasto u Varivodam u onom vrtlu, gdje se od toliko godina nalazi sličnih predmeta.

Suviše dvie kamene glave; jedna od rimskog nadgrobna spomenika, gornji dio, a druga predstavljajuć glavu torusa (ovna li) našasto u Otresu, u ogradi, gdje se nahodi srušena starinska crkvina.

Suviše jednu motiku – veliku našastu u nekim ruševinam u Brgudu, a manju (motiku ili rašlicu) u kršu u Gjevrskam.

Suviše dva ulomka kamenih dlieta, našasto gdje i nož.“ (str. 109)

„**Dne, 3.10.1900.** 3/10 Ardalić poslao dva ulomka kamena dlieta, od onakovih što se prie u Varivodim nalazilo, 2 ulomka kamena mlata, jedan crnjeli pačetvorni kameni predmet i 3 ulomka nožića iz bijelog kremenja, našasto u Varivodam.“ (str. 112)

„**Dne, 10.11.1900.** 10/11 Ardalić poslao jedan rimski željezni ključ – našast u ban-polju kod Gjevrjsaka.“ (str. 113)

„**Dne, 1.6.1901.** 1/6 Vladimir Ardalić dao mi jednu mramornu posudu izradjenu kao (vijačak) slučajno u neko neizvjestno doba našastu na Bribiru. On ju je kupio od nekog seljaka. Suviše mi je dao neki sitni bronzani nakit predstavljajući jednu glavu (maška) i jednu (bočicu) staklenku takorečenu lagrimališ, našasto sve u Bribiru.“ (str. 115)

„**Dne, 16.10.1901.** 16/10 Vladimir Ardalić predao mi jednu mjedenopozlaćenu fibulu (žujicu) vjerojatno od Ostruga slučajno našastu na Bribiru.“ (str. 117)

„**Dne, 26.4.1902.** 26/4. V. Ardalić poslao jedan starinski željezni mač, kojeg bi tu skoro bio našao N. Bielić-Stevelić u potoku (valjda Bribirštici) ispod glavice Bribira loveć ugoriče. Veli, da ciko ovog potoka ima starinskih grobova, pa misli da su ga vododerine iz kojeg groba u potok saniele.“ (str. 122)

„**Dne, 27.9.1902.** 27/9 Poslao V. Ardalić jednu željeznu izvezenu ostrugu iz IX ili X. vieka, našastu blizu gradine Zečeva. Isto u blizini jedno željezno koplje.

Takodjer poslao je jednu zemljanu svjetiljku VIBIANI i jedan zemljani oštećen pladanj našaste u Dobropoljcima.“ (str. 123)

„**Dne, 21.3.1902.** 21/3 Bio sam u Bribiru sa Ardalićem, Stipandžijom i Bjelićem.

Još veću začeo sumlju da tu leže ruševine starog Skradina. Nazrio amfiteatar i druge važne ruševine, koje su na me učinile utisak velikog grada.

Na dovratku kuće Gjure Lalića a prije Todora Gozića p. Grigorije uzidan je sliedeći rimski natpis [...]

U bašci N. Bielica ornamentirani cipus ...

Drugi cipus u kući ...

Natpis uzidan u kući ...

Opazio skoro u svakom dvorištu ulomaka urna, što ih sad uporabljaju za korito.

U kući glavara ... starokršćanski natpis ...

Ardalić mi dao jednu gemu – pasta vitrea – sa odskočitim poprsjem jedne ženske. Jednu gemu našastu u Gjevrskama. Jedan bronzani kel iz Vaćanih.

Jedan željezni križ iz Kaknja.“ (str. 124)

„**Dne, 30.4.1903.** 30/4 Obašao sam s Bulićem i Kubitschekom Burnum, Bribir. Na Gjevrskam izašli nam na susret načelnik Matas, prisjednici Marun, Marin, Mudrežija, Ardalić i tajnik Bošnjak.“ (str. 125)

„**Dne, 1.5.1903.** 1/5 Obašli skradinsko polje – Ledinovac, Gračac i Vrbicu.“ (str. 125)

„**Dne, 13.6.1904.** 13/6 Poslao nam V. Ardalić sliedeća starinska rimska radnička orudja, što su našasta slučajno u jednoj peštari u Gosiću poblizu Gjevrsaka, u kojoj nagadja se da ima još starinskih predmeta, ali bi trebalo sa minam ulaz otvoriti. Predmeti su: jedna plužica, jedan otik, koplje, nožice, brus, konjski gjem, svrdao, 4 srpa i jedan katanac(?).“ (str. 132)

„**Dne, 21.6.1904.** V. Ardalić predao mi 3 sitne kremene ciele strelice a tri oštećene našaste u Gjevrska. “ (str. 133)

„**Dne, 29.1.1905.** 29/1 V. Ardalić darovao nekoliko oštećenih ulomaka iz kamene dobi i registrirani su god. 1905 pod br. ... Suviše jedan bronzani kipić.“ (str. 135)

„**Dne, 9.3.1905.** 9/3. Došao sam iz Skradina da dočekan ovdje Bulića, radi starina Burnuma i Strmice, ali on nemogao doći...

Donjeo jedno željezno koplje što ga predao Ardalić.“ (str. 135)

„**Dne, 25.5.1905.** 25/5 Ardalić mi predao nekoliko ulomaka iz kamene dobe od nožića, strielica i jednu malu (kamenu), a jednu veću sjekiru.“ (str. 137)

„**Dne, 19.2.1906.** 19/2 Povjerenik Ardalić šaljuć par željeznih ostruga iz VIII-IX. stoljeća, javlja da su iste pred par dana našaste u Skradinskom Gračacu više vode „vrbice“ kad se sadilo na občinskom zemljištu boriće, te u odnosnomu pismu potanje javlja o tom našašću.

Ostruge sam dao suodborniku Pichleru pročitati a odlučio sam poći na lice nalazišta da bolje pregledam grob i stoga što nisu posakupljeni svi predmeti odnosnih na ove (mamuze) ostruge.“ (str. 140)

„**Dne, 8.3.1906.** 8/3. Bio sam u kočiji moga sinovca u Vrbici, da pregledam grob gdje su našaste gori spomenute ostruge.

(...) Ovo je najukusniji grob, što sam ga do sada odkopao. Šteta što su ga neki seljani prvi put otvorili, te tako predmete izlomili i ispremiješali. (...)“ (str. 141)

„**Dne, 13.3.1906.** 13/3. V. Ardalić dao mi je jedan kamen ulomak dlieta, više ulomaka nožića, strielica iz kamene dobe i jednu čudnu zemljanu posudu, što li.

Kameni predmeti našasti su u Gjevrskama a zemljana posuda u Smrdeljima.“ (str. 142)

„**Dne, 6.5.1906.** 6/5. V. Ardalić darovao mi sinovcu Frani sljedećeg oblika gemmu, (tobože) našastu u Ždrapnju.

(*otisak u vosku*)“ (str. 144)

„**Dne, 11.3.1907.** 11/3. Bio sam u društvu Ardalića u Ostrvici, te pregledao do sada nepoznani položaj starinskih ruševina, zvan „Crkvina“ ili običnije „Terkul“. To je u polju mali glavičurak, dali prirodna ili iz ruševine, ne mogoh točno ustanoviti: Okolo istoga ima nešto gromila od starinskih ruševina i mnogo cigle, koja mi se čini, da je rimska.

Ispod ovog glavičurka, s podnevne strane jedva naslućuje se trag starinskog zida. Na vrh iste, sa sjeverne strane leži naopako okrenuta jedna pola kamena „torkula“. Nema pako sumlje da su tu neke starinske ruševine. Sudeć površno, od oka, nagadjam da bi mogle biti tu ruševine kakve starokršćanske crkve. Za to dao sam nalog Ardaliću da učini mali pokušaj, prama ispadku kojeg da ću naknadno odlučiti.“ (str. 147)

„**Dne, 14.10.1907.** 14/10. Poslao nam Ardalić dvije sljedećeg sadržaja rimske are. Prva nadjena u Gjevrskam [...] Druga u Bribiru [...]“ (str. 153)

„**Dne, 23.2.1908.** (...) V. Ardalić poslao 3 proste naušnice, 1 sa jednim zrnom, jedan prsten sa nešto omotane žice na karičici, 3 prosta prstena i 2 oveće srebrene sa 4 pupka na karičici naušnice. Predmetni našasti su u Dobropoljcima občine Kistanjske, prigodom krčitbe američanskog vinograda.

Suviše poslao je više kremenih strielica i ulomaka noževe, našastih kojekuda po Gjevrskam i nekoliko starinarskih novaca.

Suviše jednu ostrugu iz VIII. IX. stoljeća našastu na Bratiškovcima.

Jednu srebrnu noviju snajitu (zapinjaču).

Takodjer sljedeće predmete, što našao Božo i sin mu Nikola Tubić, nedaleko od S. Petra u Morpolači Benkovačkoj, krčec zemljište za američanski vinograd: Jedan mač iz VIII. stoljeća, sasma sličan mačevima našastim na rim. groblju u Biskupiji, ali slomljen na balčaku, bez ikakve ornamentacije, te uz mač željezni nožić, dvie od proste žice naušnice (dvojim se da su ove našaste u istomu grobu) te ulomke od jedne ostruge, i jedno slomljeno željezno šilo. Vjerojatno da su morale biti iste ostruge i saponi uz mač, ali nalaznici da su ih nepomljom zatrpali. Ardalić hoće da dokaže, da i poslana zeljezna strielica našasta je u istomu grobu, ali, obzirom na oblik, na sačuvanje dobro i patinu, dvojim ob ovomu navodu.

Vidi njegova pisma od 19 i 22/2 '08.

Našasto je više grobova u spržinastu zemljištu, te raznih predmeta a osobito par ornamentiranih i pozlaćenih ostruga ...“ (str. 162 – 163)

„**Dne, 29.2.1908.** 29/2 U povodu Ardalićevih obavjesti uputio sam se preko Kistanja za Morpolaču. (...) Sa Gjevrsaka prosljedio sam u kolima – (otvorenim) u društvu Ardalića u Morpolaču. Najprije sam u kući Bože Tubića-Skorića pregledao ostruge i druge sitnarije, pak sam pošao na položaj, gdje su grobovi našasti. Ovaj je jednu 300 met. izpod Tubićeve kuće, u sjever iste prema polju Morpolačkom. Uvjerio sam se da je našao više grobova, te uz mrtvace većinom lončića, običnog oblika i veličine, kakovih se nalazilo na više naših starohrv. groblja kao u Bračića baščam u Biskupiji, u bašči V. Ardalića u Gjevrskam, kod Zorića kuće u Vrlici itd.

Po kazivanju lonci su bili polagani niže nogu mrtvacima. S nepomlje sve je izim jednoga razbio, te krnjete po krčevini razasuo.

U svim grobovima bio je položen po jedan mrtvac običnom orijentacijom u iztok. Grobovi su bili prosto ozidani i poklopljeni a većinom bez ikakove obgrade, nego u ljesu u prostu zemlju polagani.

(...)“ (str. 163 – 164)

„**Dne, 15.3.1908.** 15/3. V. Ardalić poslao sljedeće kovinske predmete, našaste pri krčitbi za američki vinograd ... u Dobropoljcima, kao i one što mi ih iz istoga nalažišta poslao dne 23/2. '08.: sedam naušnica od proste žice, jednu sa jednim pupoljkom na karičici, jednu takodjer sa jednim pupoljkom, ali na karičici s jedne i druge strane pupoljka nešto žice ovijene oko karičice, dvie sa tri pupoljka na grozd, ispunjuć prostor pupoljaka sa žicom ovijenom oko karičice, dva puceta simetrično izvezena sa žicom, donji dio svršavajuć sa modrim umetnutim kamenčićem od staklene tjesetine. Ova puceta jedini su esemplari svoje vrste u našem muzeju sačuvani.“ (str. 165)

„**Dne, 24.9.1908.** 24/9. Pošao sam u Skradin za moje poslove, ali sam radi starinarskih interesa uzeo pravac preko Kistanja, Gjevrsaka i Bribira, naročito da govorim s Ardalićem radi nadpisa Vespasianova kod braće Miloševića u Bribiru, radi kojeg na više pisama nisam dobivao odgovora, a istodobno da pregledam rimske ruševine na Sinobadovu zemljištu pod Bribirom. Vidio sam Ardalića na Gjevrskam. Ovaj mi reče da su braća Miloševići oštetili Vespasianov spomenik, učinivši iz istoga kamenicu za stupanje ječama, te da su slova uništena. Saobćio mi je da će nam u nadoknadu novca primljena za gornji spomenik poslati jedan rimski natpis iz Modrina sela, kojega da je vidio kod pravoslavnog župnika u istomu selu i ovaj mu ga obećao dati, što sam uzeo na znanje.

Dogovorismo se da Ardalić isti dan dade izvesti neke pokušaje na Ležajića glavi, na kojoj se je pred nekoliko godina naišlo na starohrvatske grobove. Uspjeh ovih pokušaja imao mi je Ardalić u susljednu nedjelju t.j. dne 27 tek. ustmeno u Skradinu saobćiti.

Nadalje kazao mi je za slučajno našaste grobove u Sonkoviću iz prehistoričke bronzane perijode, gdje su radnici na zemljištu Špire Škubonje našli više predmeta, te ove uništili, ali da je on ipak spasio dva bronzana noža, koja da će poslati našem muzeju.

Na Bribirskim Mostinam obašao sam pomenute ruševine na zemljištu Filipa Sinobada. Ovo zemljište leži za jedan kil. i nešto više u jugo-iztok Mostina, izmedju posjeda Bože Bjelića i baštinika pok. ... Jankovića. Spoljašnji znakovi ovih ruševina sastoje od ogromnih gromila, te daju utisak da se tu kriju ruševine rimske – skup četverokutnih sgrada, u promjeru od kakvih 100 koračaja. Opazio sam rimskih opeka i našao jednu bPA ..., koju sam predao inžiniru Božikoviću, tastu spomenutoga Sinobada na sačuvanje. Suviše opazio sam jedan ulomak stupa, koji za stalno bio je čest spomenutih ruševina. Stekao sam uvjerenje da se radi o skupu rimskih sgrada iz svrhe I. stoljeća, a vjerojatno o rimskom vojničkom logoru. Kad bi se ove gromile pretražile zaista pod istima našlo bi se zidova odnosnih sgrada i važnijih arkitek. i epigrafičnih priloga itd.

Primjećujem da sam još jednom – pred nekoliko godina bio na ovom položaju i tada vidio pod popločan ukusno sa crvenim opekam itd.

Ovaj položaj trebalo bi pretražiti obzirom na povjest stare Scardone.

Ruševine protežu se na zemljište spomenutog Bjelića i nešto na ono baštinika pk. ... Jankovića. U blizini ovog zemljišta vidio sam braću Miloševiće, te od njih potanje saznao za udes gorenavedenog spomenika Vespasianova. Oni krive nehaj Ardalićev, radi kojeg su isti uporabi u kamenicu, nu rekoše da su ostala još netaknuta sva slova. Pomislio sam da ipak treba da i ovu kamenicu prenesemo u naš muzej, pa sam prama tomu pisao Ardaliću.“ (str. 171 – 172)

„**Dne 21.10.1908.** 21/10. V. Ardalić poslao jednu željeznu ostrugu sa zviezdicom, iz kasnije dobe, jednu mjedenu naušnicu iz naše najdavnije dobe i dvie vitice iz iste dobe, jednu bronzanu fibulu i nešto ulomaka od fibula, dva dugmeta bronzana iz prehistoričke dobe iz Ostrvice, jedno željezno rimsko? koplje iz Gjevsraka, jedno željezno koplje iz Srba. (Vidi njegovo pismo od današnjega nadnevka.) Nadalje poslao je pet komada mjedenih rimskih novaca, ali slabo sačuvanih, te jedan komad mjedeno-posrebrni Domitianov, jedan srebrni mletački, jedan turski slabo sačuvan i jedan srebrni akvilejski(?), koji da su što gdje našasti u Smrdeljima.“ (str. 174)

„**Dne, 30.3.1909.** 30/3. V. Ardalić poslao 6 strielica iz bielog kamena osrednje sačuvanih, dvie isto biele a jednu modrastu lošije sačuvane (odlomljene), dva ulomka kremenih nožića, jedno kremeno dlieto, i jednu malu sjekiricu – dlieto li. Svi navedeni predmeti našasti su kojekud na Gjevrskam.

Suviše jednu zemljanu svietiljku sa žmurkom LVPATI, našastu u Ostrvici. Nadalje jedan sapon od pojasa mjeden, našast pri otvaranju jednog groba u ogradi Save Bjelana pk. Čire, blizu Ležajića glavice ...“ (str. 180)

„**Dne, 13.5.1908.** 13/5. Vladimir Ardalić predao mi je u Skradinu sliedeće kremene predmete, našaste, po običaju, u Gjevrskama.“ (str. 182)

„**Dne, 5.11.1909.** 5/11. Povraćajuć se u Knin na Perkoviću susreo sam komisara Lukanovića, koji mi reče da je kupio vrlo liepi predmet, ali ne kaza koji, nu da ga je platio slano Kr. 60.

Kasnije preko Ardalića saznao sam da su to bile par vrlo liepih starohrvatskih ostruga, našastih u Gačelezim a istih nadodaje da prigodom gradnje občinskog puta u jednom grobu da se je u Velimu jedan veliki grob a u njemu mač prelomljen, koga da će pregledati. Vidi njegovo pismo od 10/10 '09.“ (str. 188 – 189)

„**Dne, 1.1.1910.** 1/1 '10. Bio sam preko Gjevrsaka u Ždrapnju da raspoložim o dokončanju popravaka crkve s. Bartula, što sam, pregledavši najzadnje iskopine, i obavio, te se istim pravcem povratio u Knin.

Ovom prigodom pregledao sam kod Mostina, na jednoj glavici u položaju „Zablaće“, pretraživanje rimskih grobova, što ih slučajno V. Ardalić našao, te na svoju ruku iskopine provodio. Našao je grobove sa paljevinan i u njima raznih priloga od stakla i zemlje, te neke i kovinske predmete. Većinom su predmeti smrvljeni. Medju cielim važno je našašće od zemlje jedne štatue, nekih zemljanih svietljaka i staklenka. Sve je predmete od tad našaste prodao muzeju s. Donata u Zadru.“ (str. 192)

„**Dne, 2.2.1910.** (...) Raspoložio sam da povjerenik Ardalić podje u Morpolachu te odkupi starinarske predmete, što ih našao Božo Tubić-Skorić u Morpolachi, na istome mjestu, gdje i one opisane u mojim bilješkama 29/2 1908. On je predmete odkupio, ali držim da je nalaznik jedan dio sakrio, dosljedno ne predao Ardaliću. Odkupljen je jedan prosti ovelik-najveći do sada iz naše dobe u našem muzeju, zemljani lonac, raznih noževa br. 26 strielice 3, slabo sačuvane ... (...)

Iz navedenih našastih predmeta razabire se da je broblje važno iz dobe naseljenja ili nešto kasnije, ali nalaznik je sve grdno ošteti, a vjerojatno grobove slabo pretražio, a bolje predmete sakrio. (...)“ (str. 192 – 193)

„**Dne, 8.4.1910.** 8/4 Dušan Sinobad poslao jednog bronzanog konjića, dvie proste naušnice a dvie veće sa ovećom jabučicom našaste u Krnjevama od Filipa Gnjiđića Tončeva (po pismu istog Sinobada) dok V. Ardalić piše da su našasti na oranici „Lastve“, više Bribirske glavice daleko kil. i pol.

Suviše poslao jedan srebrni mletački, jedan bakreni rim. M. Antoninov.“ (str. 197)

„**Dne, 21.6.1910.** 21/6. Bio sam s Ardalićem i O. Medićem u Burnumu.“ (str. 198)

„**Dne, 23.6.1910.** 23/6 V. Ardalić poslao bronzanu fibulu na lučac i iglu, našaste u Ostrvici.“ (str. 199)

„**Dne, 9.7.1910.** 9/7 Donjeo sam u Knin rimsku aru, što ju Ardalić kupio a bila uzidana u oboru ... na Bribiru. Ara je: DIANA^E.“ (str. 199)

„**Dne 12.7.1910.** 12/7 V. Ardalić kupio željezni rimski utez sa inještiranim srebrenim slovima: na plitici &A, a okolo MVPVAZ, našast na Bratiškovcima. Suviše kameni veliki ulomak od straokršćanskog kapitela našast od ... Vujinovića, na ruševinama „Krtine“ u istom selu. Vrlo važan, a potječe iz Smirne.“ (str. 199)

„**Dne, 13.7.1910.** 13/7 Bio sam u društvu Ardalića i O. Medića obaći Bribir, namjerom da ustanovim točke gdje bi se imale započeti iskopine, ne bili se našli ostanci bedema tu u prvotoč ležećeg rimskog grada Averiae ili, kako ja nagodjam Scardonae, što sam i obavio.“ (str. 199)

„**Dne, 27.7.1910.** 27/7 V. Ardalić poslao jedan kockasti od konglomerata utez (?), te dva ulomka terra sigilata, jedan željezni predmet, našaste od Todora Kurtovića na Bribiru. Nadalje jedan Akvilejski (?) novac, što je uz drugih više sličnih novaca našast na Zečevačkom gaju, djeca vadeć panje. (...)

Obavljeni početci iskopina na Bribiru. Otkriven jedan dio bedema o kojim iskopinam imaju posebne biljžke.“ (str. 199)

„**Dne, 24.9.1910.** 24/9 Bio sam diližencom na Gjevrskam te na noge prosljedio na Bribir da pregledam položaj gdje je našast jedan „basrelief“ o kojem mi Ardalić pisao u Gleichenberg. Ova je vršak jedne rimske „stele“, predstavlja jednog stojećeg vojnika u desnici držeć dugo koplje a u lievoj velik jajast štit, dok za pasom ima zadiven nož. Slabo sačuvan. Našasto pokraj starinarskog puta pod Bribirom u jednoj gomili.

Dao sam Ardaliću naputke gdje da oko bedema opet nešto kopa.“ (str. 200)

„**Dne, 14.11.1910.** / (...) Jednu fibulu iz seobe naroda predao Ardalić, našasto na Bribiru. (...)

Ardalić nabavio sa Gjevsaka 4 kamene strielice i ulomak nožića, kao što iz Ostrvice jabučicu olovnu od „mašica“ – štipala.

Ardalić nabavio iz Ostrvice, bez desne noge, genija.“ (str. 203)

„**Dne, 12.3.1911.** 12/3 Bio sam u Skradinu radi odkupa na sudbenoj dobrovoljnoj dražbi zemalja Gožića na Bribiru, koje sam i odkupio.

Ovom sgodom govorio sam s Brkanovićem i Čolovićem, članovima fundacionalne banke i škole Jovana i Marije Krnete, te mi ovi na ime uprave kazali, da je zaključeno da će našem društvu muke dati izkopine provoditi na svim svojim zemljama na Glavici u Bribiru ...“ (str. 208)

„**Dne, 17.5.1911.** (...) Domenak je prošao u najljepšem raspoloženju i usrdnom razgovoru, na koncu kojeg digao sam zdravicu, te sgodnim riečima istakao važnost, i kao historičku važnost, ovog posjeta što najodličniji predstavnici srba i hrvata u Skradinu posjetiše pri početku ovog rada izkopine i time pred občinstvom posvjedočiše svoju naklonost prema istima, iztičuć nadu da kako je bilo vrieme naših političkih raspra, kad su se odštećivale i osujećivale izkopine tako da sada, prama napredujućoj narodnoj ideji evo počimlju se podupirati, te im na posjetu zahvaljujuć nahrčio sam da će isti biti zabilježen sa priznanjem u ljetopisu našega društva. (...“ (str. 212)

„**Dne, 17.10.1911.** 17/10 Počeo sam provoditi izkopine u ogradi Marka Bure u Pirimatovcima. (...)

Istoga dana dao sam pod nadziranjem V. Ardalića i moje periodično oblazenje kopati u „Lukačevoj“ ogradi, ...“ (str. 217)

„**Dne, 1.11.1911.** 1/11 Bio sam u društvu Ardalića u Bratiškovcima, gdje sam od Andrije Vulinovića nabavio kamenu glavu nekog bradatog čovjeka – božanstvali – koju našao na svojem zemljištu „kod kapele“, gdje se vide ruševine jedne starohrvatske crkvice sa stećcima. Suvviše od istoga kupio sam rimsku aru, na istomu mjestu našasto, koju je kasnije nalaznik izdubao za kamenicu.

Prenio sam oba predmeta na Bribir, buduć da na okolicu ovoga spadaju. (...“ (str. 217 – 218)

„**Dne, 28.4.1913.** 28/4. V. Ardalić predao mi je u ulomcima jednu ornamentiranu kost našastu od njegovog brata Gaje u jednom grobu u gromili kod Zečeva, prilikom izgradnje seoskog puta. Ova kost daje naslućivati da se tu kriju prehistorički grobovi, te bi ih trebalo pretražiti.“ (str. 228)

Drago RoksandićUDC: 39-05 Ardalić, V.
Original scientific paper**VLADIMIR ARDALIĆ ABOUT HIMSELF AND OTHERS –OTHERS
AND ARDALIĆ**

Abstract: *One of the most prolific contributors to Zbornik za narodne običaje i život Južnih Slavena , self-taught and gifted Vladimir Ardalić from Bukovica, was also one of its socially and culturally most marginalized associates. His formal education was limited to three years of primary school but his knowledge, cultural memory and above all imagination acquired in the house of his uncle Jakov, the rector in Đevrske parish, and in the company of his daughter Ljubica, released in the gifted Vladimir a creative energy that could materialize in large ethnographic and archaeological projects of Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena organized by Yugoslav Academy of Arts and Sciences, or more precisely by Dr. Antun Radić on one hand, and Fr. Lujo Marin and his Croatian Antiquarian Society on the other. Regardless of other contexts, it was this collaboration that defined Ardalić's political views during his most prolific years. He was in both cases, among the rare, and perhaps very few associates who were "Orthodox Croats", yet at times quite ambivalent in regard to his beliefs and behavior. Antun Radić and Dragutin Boranić, each in its own way, encouraged Ardalić's creativity, and, at the same time, obviously could not find an appropriate way to communicate with the man with whom cooperation was not simple and could be reduced to a non-binding bourgeois convention. Ardalić's experience points to the deeper cultural controversies in the work of the Academy's Committee for folk life and customs, which aimed at completing the project of the "Discovery of the people" by relying on the talented "ordinary" people, while overlooking that for its successful realization an appropriate culture of communication was necessary. The fact that Vladimir Ardalić for years, all the way until 1913, was one of the closest and most successful associates of Fr. Lujo Marun in Croatian Antiquarian Society, makes the study of Ardalić even more intriguing. This is more so since Fr. Lujo Marun himself was an ingenious archaeologist with no formal education in the field. with the advantages and shortcomings of such status at a time when medieval archeology in Croatia was at its beginning, and also at the time when the professional archeology in Europe as well as in Croatia reached a remarkable level of development. In this case, the issue was of about an elite national project, but also a project in which there was plenty of room for creative amateurs, with all the good and bad implications of such a situation.*

Key words: *Vladimir Ardalić and Antun Radić, D. Boranić, Fra Lujo Marun;, Croatia Croatian ethnology and archeology, Orthodox Croats, Serbs in Dalmatia, 19th and 20 century*

Drago RoksandićUDC: 39-05 Ardalić, V.
Lavoro scientifico originale**VLADIMIR ARDALIĆ SU SE STESSO E SUGLI ALTRI - ALTRI E
ARDALIĆ**

Riassunto: *Uno dei più pubblicati contribuenti del Codice per vita e costumi popolari di Slavi meridionali, autodidatto e dotato di Bukovica, Vladimir Ardalić, era anche in modo socio-culturale uno dei più marginali tra i collaboratori della rivista. La sua educazione formale era limitata a tre anni di scuola elementare, ma la sua conoscenza, la memoria culturale e la fantasia, soprattutto, acquisiti nella casa di zio Giacobbe, il parroco di Devrske e in compagnia della sua figlia Ljubica, hanno liberato nel dotato Vladimir l'energia creativa che potrebbe materializzarsi in grandi progetti etnografici di Codice per vita e costumi popolari di Slavi meridionali, meglio a dire da dr. Antun Radić e, dall'altra parte, da frate Lujo Maruna e la sua Società antiquaria croata. Indipendentemente da altri contesti, la cooperazione negli anni più fertili di Ardalić era politicamente orientata. Era in entrambi i casi, uno dei rari contribuenti "ortodossi croati", che, nelle sue credenze e suoi comportamenti era estremamente ambivalente. Antun Radić e Dragutin Boranić, ognuno a suo modo incoraggiava la creatività di Ardalić e, allo stesso tempo, ovviamente, non possono trovare un modo appropriato per comunicare con l'uomo con cui la cooperazione non poteva essere semplice e ridotta a una convenzione non vincolante borghese. L'esperienza di Ardalić avvia alle polemiche profonde nel lavoro del Comitato per vita e costumi popolare dell'Accademia, che il progetto elite e culturale della "scoperta del popolo" voleva lavorare, contando sul talento di gente "comune", mentre si affaccia che per la sua attuazione è stata necessaria e opportuna la cultura della comunicazione. Il fatto che Vladimir Ardalić per gli anni, fino al 1913, è stato uno dei collaboratori più stretti e di maggior successo di frate Lujo Marun nella Società antiquaria croata, rende Ardalić ancora più intrigante in modo ricercatore, in questo caso, tanto più che il frate Lujo Marun era particolarmente ingegnoso archeologo con tutti i vantaggi e tutte le manovre di tale status nel momento in cui l'archeologia medievale Croata è stata al suo inizio, ma nel momento in cui l'archeologia professionale in Europa, così come nel territorio di Croazia è stata raggiunta un notevole livello dello sviluppo. In questo caso, si è anche parlato di un progetto élite nazionale, ma anche un progetto in cui c'era molto spazio per gli amatori creativi, per tutte le conseguenze buone e cattive di una tale situazione.*

Parole chiave: *Vladimir Ardalić e Antun Radić, Dragutin Boranić, frate Lujo Marun, etnologia croata e archeologia croata, ortodossi croati, serbi in Dalmazia, 19 e 20 secolo*